

Sadreddin Konevî
(Konyalı Sadreddin)

Selçuklu başkenti Konya'nın ünlü ilim, fikir adamı İbn Arabî'nin Anadolu'daki en ünlü müfessili. Onun fikirlerinin yayıcısı, yorumcusu. Mevlâna'nın önce tanıştığı, sonra dost olduğu yüce şahsiyet. Eserleri, bugün dünyada hâlâ inceleme ve şerhleri yapılan ekol sahibi. Büyük İslâm mütefekkeri.

Şeyh Sadreddin Konevî, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'nın XIII. yüzyıl ilim ve fikir hayatında kendini gösteren çok önemli bir şahsiyettir. Mevlâna'nın Konya'daki yakınları arasında özel bir yeri ve değeri vardır. Aslen Malatyalı olduğu halde, yaşadığı Konya'nın ilim ve isyan çevrelerindeki etkilerinden dolayı "Konyalı" anlamıyla gelen "Konevî" ünvanıyla anılmıştır. İlim muhitinde o "Ebu'l-Meâli" diye bilinir.

Esas adı ve künyesi: "Sadreddin Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yusuf b. Ali" olup kısaca "İshakoğlu Sadreddin" diye de tanınmıştır.

Meşhur olmadan önceki hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Bilinen kadarıyla, babası İshak, zamanının ilim ve irfan sahibi ünlü kişilerindendir.

Devlet ricali yanında itibarlı, saygı gören bir şahsiyettir.

"Sultan-zâde" diye de anılacak olan Sadreddin, 606 (1210) tarihinde Malatya'da doğar. Zamanın hocalarından dersler alarak yetişir. Babasının ölümünden sonra, devrinin en ünlü mütefekkeri, meşhur

mutasavvıf, "Şeyhu'l-Ekber" ünvanıyla anılan Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye de devam ederek feyiz almıştır. Fikir ve felsefesinin temelinde İbn-i Arabî'den aldığı sağlam köşe taşları bulunur. Bilgi ve düşünce yapımızda bu büyük üstadının ana fikirleri rahatlıkla fark edilir.

Sadreddin, 652(1254) yılında Konya'ya gelerek yerleşir. Kırk yaşından itibaren, o güne kadar edindiği ilim ve irfanı, bu ünlü şehirde özümleyerek etrafına yaymaya başlar. En önemli fikirlerini içeren meşhur eserlerini burada yapar. Birçok öğrenci yetiştirip, onları İslâm dünyasına armağan eder. En güzel günlerini, ilim ve fikir hayatının en mühim dönemini Konya'da geçirdiği gibi, son nefesine kadar de burada yaşadığı için daha çok "Konyalı" anlamına gelen "Konevî" ünvanı ile anılması, bu şehirde iken gerçekleştirdiği ilim ve fikir hareketinden ve haklı şöhretten kaynaklanmıştır.

Mevlâna'nın, cenaze namazını onun kıldırmasını vasiyet edeceği kadar dostudur. Her ikisinin unutulmaz hatıra ve fikir alışverişleri vardır. Mevlâna'nın vefatından bir yıl sonra 1274 yılında vefat etmiş ve bu gün kendi adını taşıyan mescidinin doğusunda defnedilmiştir.

Onun bıraktığı eserler doğu ve batı âlimlerince yıllardan beri incelenmektedir. Türkiye'de Sadreddin Konevî konusundaki en geniş çalışmalar, Prof.Dr. Nihat Keklik tarafından yapılmıştır.

Konya'nın bu konudaki bir önemi de, gerek Konevî'nin ve gerekse fikir babası Muhyiddin b. Arabî'nin Konya'ya gelmesi ve orijinal eserlerinin bugün Konya'daki Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunmasıdır.

Sadreddin Konevî, ilmi meclis ve sohbet adamıdır. Felsefi münakaşaları çok zevkli ve canlı geçerdi. Genellikle cuma günleri, onun zâviyesi seçkin kişilerle dolardı. Bunlar arasında büyük bilginler, sûfiler ve yöneticiler ön plânda bulunurlardı.

Gündemi Konevî oluştururdu. Ortaya, ya bir soru ya da bir nükte atarak, konuya herkesin ilgisini toplayıp girerdi. Ortaya koyduğu konuya dair en son sözü yine Sadreddin alırdı. O zamana kadar, o konuya dair orada bulunan bilgi ve fikir sahiplerinin görüşlerini, birbirleriyle yaptıkları münâkaşa ve münâzaraları dinler ve sonunda konuyu toparlayıcı, neticelendirici; problemi çözücü değerlendirme konuşmasını o yapardı.

Konevî, İslâm dünyasındaki fikir hareketlerini yakından takip eden bir insandır. Kendinden önceki filozofların ve bilhassa İbn-i Sina'nın fikir yapısına hakkıyla vâkıftır. Onun eserlerini okumuş ama sonunda tenkit etmiştir. İbn-i Sina'nın İslâm dünyasında "dialektik" (cedel) metodunun, en büyük ustalarındandır. Felsefesinin ana konusunu "Tanrı Mefhumu" oluşturur. Nasreddin Tûsî ile mektuplaşmalarında bu odak nokta üzerinde fikir teatisinde bulunurlar.

Özetle söylemek gerekirse Konevî'nin metodu ne tamamen filozofların takip ettiği "akılcı" (rasyonalist) bir yol; ne de Kelam âlimlerinin izlediği "nakilci" (gelenekçi) bir yoldur; Onunkisi, tamamıyla tasavvufî bir bakış açısıdır.

Ona göre, Allah'ın hakikatini, en mükemmel olarak ancak Allah'ın kendisi bilir. Akıl, O'nu tam olarak kavrayamaz. Ancak düşünebilir.

Bunun yanına Konevî, "akıl" ile "Vahy"i hiçbir zaman ihmal etmez. "Akıl" ile "nakil" in beraberlik içerisinde çalışması gerektiğini savunur. Her şeyin temel esasının "Akıl" ve "Din" olduğunu kabul eder. Ne var ki aklın her şeyi kavrayacak güç ve kapasitede olmadığını ifade ile "nakil" e muhtaç olduğunu söyler. Böylece o, aklın sınırını çizmiş olur. Aklın neyi, ne ölçüde, ne şekilde ve nereye kadar bilebileceğini gösterdikten sonra, bilinmeyenlerin devam ettiğini, binaenaleyh burada "Vahy" e ihtiyaç olacağını anlatır.

Rahmet ve sevgi ile var edilen bu evren ile insan devamlı bir diyalog içerisinde.

İnsan, eşref-i mahlûkattır. Hâlık ile mahlûkat arasında bir sır ve kilit noktasıdır. Kâinatta olan her şey insanda meknuzdur. Bu bakımdan insan, mahlûkatın özü, özeti ve yaratılış sebebidir. Allah'ın yeryüzündeki vekilidir.

İnsanlık, kemal iledir. Gaye, olgun insan olmaktır. İnsan yaratılışının hikmetini ve kendisine verilen yüksek değeri hiçbir zaman unutmamalı ve ona göre yaşamalıdır. Çünkü, Allah'ın vekili ve temsilcisi olmak bunu gerektirir. Allah'ın varlığına, birliğine ve gücüne dair en açık deliller insanda gizlidir. Binanealeyh özünü, her türlü uygun olmayan düşünce tutum ve davranışlardan her zaman için koruyup, kollamalıdır.

Ancak bu sayede "İnsan-ı Kâmil" olunarak, Yaratana lâyık bir olgunluğa erişilmiş olur. Nefsânî arzulara, şeytani etkilere rağmen kendini Allah'ın haramlarından koruyup, helâlleriyle donatan insan, yaratılmışlar içerisinde, küçük meleklerden çok daha üstündür.

Allah'ı bilmenin, ona ermenin en güvenilir yolu, benliğin her türlü kir, pas ve günahlardan temiz tutulmasıyla bulunur. Ona göre günahların hepsi; batın kirleridir. Kulun, günahı sebebiyle, maddi ve manevi rızıklardan mahrum kalacağı görüşündedir. İbadet ve taatın, temizleyici bir özelliği olduğunu ifade eder. Binaenaleyh maddi ve manevi rızıklarının bol olmasını isteyen kişi, günah işlememeye özen gösterdiği gibi, işlediği takdirde ona, ya hemen yapacağı iyiliklerle veyahuda da "tövbe" ile temizleyerek, gidermesi tenbih ve tavsiyesinde bulunur.

Sadreddin Konevî ile Mevlâna'nın hayatı bazı enteresan noktalara sahiptir. Doğum ve ölüm tarihleri, dolayısıyla yaşları, da hemen hemen birbirlerine yakındır.

Her ikisi de Konya'ya sonradan gelmiştir. Buna rağmen Konya'yı ilim ve irfanın da başkenti haline getiren yüce şahsiyetler arasında bu iki büyük âlim ve ârif kişinin önemli etkileri vardır.

Ne var ki, her ikisi de şan ve şöhratlarını Konya'da kazanmışlardır. En önemli eserlerini bu şehirde vermişlerdir.

Münasebetleri de farklı gelişmiştir. Önceleri ikisinin arası iye değildir. Sadreddin Konevî, önceleri Mevlâna'ya beğenmemektedir. Görüş ve düşüncelerine de karşıdır. Konevî'nin son derecede zenginliği ve lüks yaşantısı dillere destandır. Mevlâna'nın ise son derecede sâde ve mütevazî bir hayata sahip bulunduğunu biliyoruz.

Konevî, onca mal ve mülke rağmen çocukları ve torunları anılacak fazla bir varlık ve ün sağlayamamışlardır. Mevlâna ise onca sade ve kanaatli yaşantısına rağmen, çocuk ve torunlarını çok güzel yetiştirerek her birisinin toplumda seçkin şahsiyetler olmasını temin etmiştir.

Konevî'nin kaleme aldığı eserler çok olduğu halde Mevlâna'nın neredeyse bir elin parmakları sayısı kadar olan eserleri, yüzyıllar sonra

da hizmet ve şöhratını sürdürmektedir. Bunlardan sadece Mesnevî'si bile onu yediyüz yıl sonra da "dünya insanı" yapmaya yetmiştir.

Konevî'nin izini izleyen, yolunu takip eden esaslı bir tarikat ve cemaat kurmadığını görüyoruz. Vefatından sonra onun görüşlerini devam ettirip savunan bir "ekol" yaşamamış ve rağbet görmemiştir. Mevlâna, günlük yaşayışından tutunuz da, görüş ve düşüncelerinin yaşatıp sürdürmeyi ideâl edinmiş bir cemaat bırakmıştır. Oğlu Sultan Veled tarafından onun adına işaretle kurulan "Mevlevîlik", yediyüz yılı aşkın tarihe sahiptir. Bu gün de dünyanın çeşitli yerlerinde ona muhip, mensup ve müntesip olan binlerce insan bulunmakta; isimlerinin sonuna eklenen "el-Mevlevî" lâkabından onur duymaktadır. Yedi asrı aşan zaman içerisinde Mevlevîlik, dünyanın çok değişik coğrafyalarında, ırkı, cinsi, kültürü, memleketi, yaşı, şartları, dili hatta dini farklı milyonlarca insanı "Sikke"si altında toplamayı bilmiş; onlara dünya ve ahirette saadete giden yolları göstermiştir. Mevlâna'nın çağlar ötesinde yankılar uyandıran yüksek mesajları büyük alâka görmektedir; Japonya'dan Amerika'ya kadar hemen her ülkede onun eserlerini okuyan insanlar; tetkik, tahlil ve teşrihiyle meşgul olan akademik müesseseler faaliyet halindedirler.

Yıl boyunca dünyanın çok değişik yerlerinden gelen, çok çeşitli insanların ziyaret yeri olan Konya Mevlâna Dergâhı, bu derin alâkanın odağı ve vitrini olarak, bize bir fikir verecek durumdadır.

Bu enteresanlıklar böyle devam eder gider.

Burada asıl üzerinde durulması gereken şey, önceleri Konevî'nin hayli soğuk tutumuna rağmen Mevlâna'nın, büyük bir anlayış ve hoşgörü ile bağrını ona açmasıdır. Mevlâna, gayet iyi tahlil ederek ona hak veren bir yaklaşımda bulunarak, mesafeyi yavaş yavaş azaltmaya çalışıyor.

Öyle anlaşılıyor ki Konevî, Mevlâna'yı önceleri yanlış anlamıştır. Ama zamanla her vesile ile onu daha yakından ve daha iyi anlamaya başlar. Her özel veya resmi toplantıda Mevlâna'nın büyük hoşgörüsü, ondan yana oluşu, Konevî'nin kanaatini değiştirmesine sebep olur.

Bir süre sonra görüşmeler, buluşmalar, ziyaretler daha sıcak bir

havada geçmeye başlar. Sadreddin de Mevlâna'ya saygı göstermeyi; ikram, izzet ve incelikleri karşısında mukabele de bulunmayı uygun bulur. Mesela bir gün Sadreddin, bir toplantı düzenlemiştir. Oraya Mevlâna da gelmişti. Sadreddin yerinden kalkıp, oturduğu seccadesini ona ikram etti. Mevlâna ona saygı göstererek kabul etmek istemedi. Hiç olmazsa birlikte oturalım dediyse de o yine kabul etmeyince Konevî: "Senin oturmana yaramayan seccâde, bize de yaramaz." diyerek seccadeyi toplayıp, bir kenara koymuştu.

Bunun gibi karşılıklı daha birçok nezâket, saygı, takdir ve tebrik duygularıyla süslenen tutum ve davranışlar sonunda bu iki şahsiyeti birbirine samimi iki dost yapar.

Mevlâna'nın ona beslediği gönülden sevgi, saygı ve takdir hisleri son nefesine kadar giderek artıp devam etmiştir. O kadar ki Mevlâna'nın hastalığı ağırlaşmış da vefatının yaklaştığı günlerde de Konevî, onu sık sık ziyarete gelir. Mevlâna'nın dudaklarının kuruluşunu gidermek için sunulan şerbeti içemediğini görünce son derece de duygulanarak müteessir olur ve "Yazık, yazık. Hüdavendigâr'ın mübarek vücudundan mahrum kaldığımız vakit halimiz nice olur?" demekten kendini alamaz. Bu büyük gönüldaşının "Ulâdân", "Uhrâ"ya geçmesi üzerine şu rubâiyi terennüm eder.

"Menzilin belirtileri olmaksızın gerçekte yorumu birbirinden kim ayırabilir?

Tahkik tarzındaki nükteyi, ey sırları keşfedebilen, söyler misin kim çözebilir?"

Ömrünün son saatlerini yaşadığını bilen Mevlâna, başucunda bulunan Çelebi Hüsameddin'e "Şeyh Sadreddin hepsinden evlâdır." diyerek cenaze namazını onun kıldırmasını vasiyet etmiştir.

Konevî'nin yolu "bilgi" ve "te'vil" yolu, Mevlâna'nınki ise "aşk" ve "cezbe" yolu idi. Önceleri aralarında görülen soğukluğun sebebi bu suretâ farklılığa dayanır. Ama diyalog sürdükçe birbirlerini daha iyi tanıdılar ve birbirlerine son derecede saygılı davranıp, faydalı olduğunu görerek, buluşmalarını devam ettirmişlerdir. Çünkü her ikisinin de ana kaynağı; "Kitap" ve "Sünnet" dir. Görüşlerde olduğu

sanılan farklılıklar, zahirdedir. Temelde ise her ikisi de aynıdır. İslâm Tasavvufu'nun kolları olan temiz görüşlerin birbirine zıt, ters ve düşman olması zaten mümkün değildir.

Nitekim karşılıklı yaklaşımlar aradaki soğukluğu giderdiği gibi, farklı gibi görünen düşüncelerin de temelde bir ve beraber olduğunu göstermiştir.

Neticede ortaya muhteşem bir Mevlâna-Konevî birlik, dostluk tablosu çıkmıştır.

Bu başarıda, her iki yüce fikir adamının ortaklaşa duygu ve düşünceleri rol oynamıştır.

Şimdi gelelim başka bir konuya; Sadreddin Konevî, Konya'ya geldiğinde Çeşme Kapısı'nın yanındaki bir camide imamlık yapmağa başlar.¹

Bir süre sessiz ve münzevî hayat yaşamayı tercih eder. Kendini fazla belli etmez, herkesle fazla görüşmez.

Selçuklu tahtında I. Alâeddin Keykubâd bulunmaktadır. Sadreddin Konevî güzel bir vesile ile hem Sultanla, hem de ünlü veziri Sahip Ata ile tanışır. Sultan Alâeddin, zaman zaman şâhid olduğu kerâmet ve olağanüstü halinden dolayı ona büyük sevgi ve saygı gösterir.

Sultan Alâeddin'in alâkası, Veziri Sahip Ata'nın hürmeti, kısa bir süre sonra Sadreddin Konevî'nin halk tarafından da değerinin anlaşılmasına vesile olur. Daha önceden de sezilen velâyetli ve kerâmetli halleri, onun yüce bir Hak dostu oluşuna dair şüphe bırakmaz. Başlı daralan, derdi olan, ona koşar. Yıllardan beri kendini gizlemeyi tercih eden bu büyük âlim, ârif ve âkif şahsiyet, Allah'ın kendisine bahsettiği imkânlarla, herkesin sıkıntısını ve derdini gidermeye çalışır. Bir taraftan camideki imamlık görevini sürdürüp, öğrencilerine ders

¹ Konya'yı kuşatan dış surların kapılarından bir olan "Çeşme Kapısı", bu adı, burada bulunan Sahip Ata tarafından yaptırılmış çeşmelerden alır. Günümüzdeki Şato Form Apartmanı'nın bulunduğu yerde idi. Veled Çelebi bu camiin buradaki "Hoca Hasan Camii" olduğunu kaydeder. (Bkz. Çelebi'nin özel not defteri; Konya Mevlâna Enstitüsü Prof.Dr. Feridun Nâfiz Uzluk Bölümü, No: 6709, y.: 17 b.)

okuturken, diğer taraftan da halkın psikolojik ve sosyolojik problemleri ile meşgul olarak, çözüm yolları araştırır.

Öyle anlaşıyor ki Sadreddin Konevî'nin günlük yaşantısı şu olayla değişir. O günlerin Konyası'nda son derecede zengin her şahıs vardı. Mal ve mülkünün sayısını kendisinin bile tam olarak bilemediği derecede varlığa, sayısız koyun sürülerine sahip idi. Bu zata "Hâce-i Cihan"² (Cihan'ın efendisi, ağası) derlerdi. "Hoca-i Cihan" diye de anılırdı. Malı, mülkü böylesine çok olduğu halde "Hâce-i Cihan"ın büyük bir derdi vardı. Çünkü tek evlâdı olan oğlu "Sar'a" hastası idi. Biricik evlâdını bu dertten kurtarmak için çok para harcadı. Göstermedik hekim, tabib, uygulamadığı ilaç kalmadı. Ama bunların hiçbirisi şifa veremedi, onu derdinden kurtaramadı. Fanî dünya onu da bu şekilde imtihan ediyordu. Ama evlât acısı ile imtihan, imtihanların en zoru, en büyüğü idi. Bu sebeple Hâce-i Cihan onca varlık ve zenginlik içerisinde mutlu ve mes'ud olamıyor; gece ve

²"Hâce-i Cihan" ünvanıyla anılan bu zat, günümüz Konyası'nın batısındaki, Takkeli Dağ'ın eteklerinde yer alan "Hoca Cihan" köyünün kurucusu ve sahibidir. "Mursaman" ("Mîr-i zaman), "Zamanın Emiri, ulusu" diye de anılır.

Makberi, Hoca Cihan mezarlığındaki "Mursaman Türbesi" (Mîr-i Zaman) diye bilinen anıt mezardır.

Hoca Cihan, Horasan taraflarından kalkıp, Konya'ya gelen bir Türk'tür. Ticaretle uğraşmış ve bu yolla çok zengin olmuş bu ünlü Türkmen, birçok hayırlar yaptırmıştır.

Hoca Cihan Köyü'nün bulunduğu yer sulak, havadar ve yeşillik idi. Bizanslılar zamanında burada "Gedekele" adıyla bilinen bir köy bulunmaktaydı. Bu yöre tarihi kaymaklardı. "Gedekelos" diye anılmıştır.

Hindistan'dan gelen "Baharat Yolu" ile Çin'den gelen "İpek Yolu", Konya'da buluşurdu. Buradan Alanya ve Ege istikametine giden yol, Hoca Cihan'ın içinden geçerek Takkeli Dağ yanındaki vadiden Beyşehir'e ulaşırdı.

Hoca Cihanlılar yüzyıllar boyunca son derecede mamur ve müreffeh bir hayat yaşamışlardır. Tarihi yolun üzerinde, yolcuların ve halkın ihtiyacına cevap vermek üzere birçok kuyu, sebîl, sarnıç ve köy odası yapılmıştır. Bunlardan bazıları bu gün de mevcuttur. Kayısı ve üzümü çok meşhurdur. Hocacihan'nın tarihinde gayr-i müslimin varlığı bilinmemektedir. Hocacihan günümüzde Selçuklu belediyesi'ne bağlı bulunmaktadır. .

gündüzler bir baba olarak onu ızdıraptan ızdıraba sokuyordu. Onca zenginliğine rağmen elinden bir şey gelemiyor; sayısız mal ve mülküne rağmen canı gibi sevdiği biricik evladının derdine çare bulamıyordu.

Günlerden bir gün Hâce-i Cihan'a, Şeyh Sadreddin Konevî'e başvurmasını tavsiye ettiler. O da Şeyh'e gelerek, büyük bir acı ve hürmetle yoğrulmuş bir halde, derdini açtı: "*Dünyada bir oğlum var. Bir derde uğradı. Efendimizden, Allah'ın yardımıyla, bu çaresiz kalmışa bir çare bulmanızı dilerim.*"

Şeyh Sadreddin onun bu yakınmaları üzerine şifa ile ilgili bazı Âyet-i Kerimleri ve duaları okuyarak yazar.

Menâkıb-mâmelerde anlatıldığına göre, Hâce-i Cihan'ın oğlu Ali Can, Allah'ın izni ile çok kısa bir sürede şifa bularak, yıllardan beri çekmekte olduğu ve kimselerin çare bulamadığı derdinden kurtulur.

Sınırsız emlakine, hesapsız servetine rağmen o güne kadar büyük bir elem ve hüzn içerisinde yaşamakta ve bunca varlık ve imkâna rağmen biricik evladının derdine çare bulamayan Hâce-i Cihan, yavrusunun iyileştiğini görünce çok sevinir. Dünyalar onun olmuştur. Surûr ve meserretini tarife kelime bulamaz.

Bu coşku ile hemen Sadreddin Konevî'ye koşarak müjdeyi verir. Sevincinden ve memnuniyetinden her şeyini Sadreddin'e bağışlamak ister. Ama o, dünya malı ile ilgisinin bulunmadığını ifade ile kabul etmez. Ardı arkası kesilmeyen ısrarlar üzerine onu kırmış olmamak için, onun bağışlamayı teklif ettiği konağını, öğrenci ve dostlarına "dergâh" olması için kabul eder. Hâce, konağı hemen boşaltarak, şeyhe hibe eder.

Şimdi, cami ve türbe'nin yeri, o konağın bulunduğu alandır.

Hâce-i Cihan'ın bağışladığı konağı, bir zâviye haline getirilir. Güzel bir mescid, imaret ve kütüphane de eklenilir. Böylece uzaktan-yakından gelenlerin misafir edildiği bir yurt, ilim meclislerin kurulduğu bir mektep olarak faaliyete geçer.

Buradaki ders ve sohbetlere zaman zaman tanınmış devlet adamlarının da katıldığı anlaşılmaktadır. Buna dair kaynaklarda

birbirinden güzel hatıra ve bilgiler vardır.

Nitekim onun "Câmi'ül-Usûl fî Ehadisi'r-Resûl" eserini okutup açıklamasını yaptığı bir dersinde, Selçuklu vezirlerinden Ali oğlu Pervane Süleyman, Müstevfî (Maliye Bakanı) Ebu's-Senâ Celâleddin Mahmud, Hatır-oğlu Şerefüddin Mesûd'un oğlu Nizâmeddin Evhad, ünlü âlim Beylekanlı Hasan-oğlu İmâmü'd-dün Ahmed'in dinleyiciler arasında yer aldığı, adı geçen eserin birinci ve ikinci yapraklarındaki kayıttan anlaşılmaktadır.

Sadreddin Konevî, burada son derecede zengin ve müreffeh görünen bir ortamda yaşıyordu. Menkıbe kitapları tabak ve kaşıkların bile altın kaplamalı olduğundan; birçok hizmetlinin, misafirlerle meşgul olup, onları en iyi şekilde ağırladıklarından bahsederler.

O kadar ki, kendisini ziyarete gelenlerden bazıları bu lüks hayatı görünce hayli yadırgarlar. Sofilik iddiası ile böyle bir hayatın bağdaşamayacağını düşünerek, şeyhi biraz da ayıplarlar.

Onların bu düşüncelerini sezen Konevî, bütün bu zenginliklerin zahirde ve kendi dışında olduğunu; bunların hiç birini kendisi için kullanmadığını ifade ile onların akıllarını vardırı, gerçeği görmelerini sağlar.

Sadreddin Konevi, vaktiyle ilim öğrenmek ve ünlü eserleri görüp okumak, meşhur bilginlerle tanışmak için, birçok yolculuk yapmıştır. Bunlar arasında bilhassa Suriye ve Mısır'a seyahatı çok verimli ve faydalı olmuştur. O, ilim çevreleriyle münâsebetlerini, ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür.

Konevî, Şâfi mezhebine mensuptur. Evini derslane ve imaret yaparak öğrenci yetiştiren bir fikir adamıdır. Bilhassa "Hadis" ilmine çok önem vermiştir. Daha çocuk iken babası vefat etmiş ve dul kalan annesi o sırada Konya'da bulunan Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin b. Arabî ile evlenmiş olduğu için onun rahlesinde yetişmiştir.

"Müceddid-i Elf-i Sâni" (İkinci bin yılın yenileyicisi) ve "Şeyhu'l-Ekber" (En ulu şeyh) diye anılan üvey babası ve fikir kaynağı büyük mutasavvıf Muhyiddin b. Arabî'nin, Anadolu'daki mümessil ve

müvezziidir. Şeyhi'nin ağır ve ağıdalı fikirlerini taşıyan derin anlamlı eserlerini bir ölçüde sadeleştirip, daha fazla insanın anlamasına, gerçekleri öğrenmesine yardımcı olmak üzere eserler kaleme almıştır. Bunlara, üstadından farklı olan bazı düşüncelerini de yazmıştır.

İbn-i Arabî'nin, "*Vahdet-i Vücut*" görüşünü, diğer mütefekkir ve mutasavvıfların görüşleriyle bağdaştırmaya çalışmıştır.

Önemli muhtevaları sebebiyle eserleri büyük alâka görmüştür. Bunlardan "Miftahu'l-Gayb"ına dokuz ayrı bilginin şerh yazmış olması, bize bu konuda bir fikir verecektir.

Onun, mürşidi Muhyiddin İbn-i Arabî'nin "Fusûs" isimli maruf ve meşhur eserine nazîre olarak yazdığı "Nusûs"u son derecede önemlidir.

Bunca değerli eserlerinin yanı sıra onun Mevlâna, Nasırüddin Tusi, Yâsin el-Tilimsânî gibi devrin büyüklerine olan mektupları da başlı başına birer değerdirler.

Kendisiyle ilgili vakıf kayıtlarında "Peygamber yolu'nun uyandırıcısı" olarak tanımlanan Konevî, gerek üst düzeydeki öğretilerin, gerekse yüklendiği misyonun icabı olarak daha çok, yüksek mevkideki insanlarla; yüksek öğrenim görmüş bilginlerle, fıkren belli bir seviyeye ulaşmış, dünyası ve ufku çok geniş, seçkin kişilerle diyalog kurmuştur.

Vasiyyeti

Sadreddin Konevî, sevenlerinin yerine getirmelerini istediği işleri, yaşam tarzını; kendi görüş ve düşüncelerinin özünü; kendisinden sonra yapmalarını arzu ettiği şeyleri vefatından bir süre önce "Vasiyyet-nâme" haline getirmiştir.

Ömürboyu araştırarak kaleme aldığı yirmiden fazla eserinin bir bakıma özeti durumunda olan bu vasiyet-nâmesi şöyledir:

"*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım.*

Allah Teâlâ'nın rahmet, hoşnutluk, özel af, lütuf ve mağfiretine muhtaç olan ve bu vasiyeti yazan kulu Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yusuf

b. Ali, yanında bulunsun bulunmasın, bu vasiyette vakıf olan müminleri kendisine şahit tutarak tasdik ve itiraf eder ki, şüphesiz Allah bir'dir. Zâtında, sıfat ve fiillerinde "tek" dir. Herkes O'na muhtaçtır. O hiç kimseye muhtaç değildir. Doğmamış ve doğrulmamıştır. Hiç kimse O'na denk değildir.

Yine Allah Teâlâ'nın kendi lütuf ve iyiliğinden, seçip temizlediği, saflığa erdirdiği bazıları Peygamberimiz Muhammed'e olduğu gibi (ki, Allah O'na, ailesine, kendisine tabi olanlara salât ve selâm etsin) umumî olarak bütün mahlûkatına, diğer Peygamberlerinde olduğu gibi bazıları da hususi olarak bazı kabile ve topluluklara göndermiş olduğu doğru ve gerçektir.

Ben yine yakinen inanıyorum ki, cennet ve cehennem hak'tır. Amellerin derleyip toplanacağı ve Allah katına kabul edilecekleri ve İlahi terazi ile tartılacakları, yani 'mizan' hak'tır.

Bütün peygamberler, vazifeleri gereği Allah Teâlâ'dan ne getirmiş ve ümmetlerine haber vermişlerse, bunların hepsi doğrudur; ve onlar, bunların hepsini doğru olarak nakletmişlerdir. Kendi şeriatleri, yani tebliğ ettikleri dinleri neshedilmeden, sonra gelerek bir din ile hükümleri kaldırılmadan önce o dinin hükümleriyle hükmedip amel etmişlerdir. Hükmettikleri her şeyde de doğru hükmetmişlerdir.

Yakinen haber verdikleri kıyamet de hak'tır. Anlayış ve idrak yönünden şeklinde değişiklik olsa da inanç esaslarının aslı birdir ve hak'tır. Gerek hissi, gerek mânevi olsun, cennet ve cehennem hak'tır ve gerçektir. Sırat hak'tır. Dünya ile ahireti birbirine bağlayan berzah, yani kabir hayatı da hak'tır.

Peygamberimizden bize intikal eden, O'nun ahiret, cennet ve cehennem ile ilgili haller; Allah'ın fiil ve sıfatlarına dair verdiği bütün tafsilat, hak'tır.

Ben bu düşünce ve inançla yaşadım ve bu inançla ölüyorsun. Dostların ve bana mensup olan müridlerim, talebelerim, beni Müslüman umumi kabristanına defnetsinler. Vefatımın ilk gecesinde, Allah'ın beni her türlü azabından ve cezasından uzak tutarak bağışlaması ve Allah'ın kabul etmesi niyetiyle yetmiş bin "Kelime-i Tevhid" okuyarak tevhid hatmi yapsınlar.

Yine vefatımda hazır bulunanlardan her biri, kendi kendine, aynı niyetle, vakar ve gönül huzuru içinde yetmiş bin "La ilâhe illallah" diyerek zikirde bulunsunlar.

Ayrıca beni, fıkah kitaplarında zikredildiği gibi değil de, hadis kitaplarında belirtildiği şekilde yıkamalarımı istiyorum. Kefen olarak da beyaz bir izar sarsınlar ve Şeyh-i Ekber'in elbisesiyle kefenlesinler. Kabrime Şeyh Evhadüddin-i Kirmanî'nin seccâdesini yaysınlar.

Cenazemi, cenazelerde okuyuculuk yapanlardan hiçbirinin takip etmemesini, kabrimin üzerine ne bir bina, türbe ve ne de bir tavan yapılmamasını vasiyet ediyorum. Sadece kabrimi sağlam taşlarla örüp yapsınlar, fakat başka bir şey yapmasınlar. Böylece hem kabrimin örtülmesi kolay olur, hem de yıkılıp yeri kaybolmaz.

Defnedildiğim gün kadın, erkek, fakir ve kimsesiz düşkünlere, özellikle de kör ve kötürüm olanlara bin dirhem sadaka dağıtmasını bunun yüz dirheminin Şehabeddin el-Ebrârî'ye ve yüz dirheminin de Şeyh Muhammed en-Nahcuvânî'nin meclisine devam eden Kemal'e verilmesini ve bunların uygun görecekları şekilde kendi dostlarına dağıtılmalarını vasiyet ediyorum.

Ayrıca Ziyaüddin Mahmûd ve Bedrüddin Ömer'e selâmının ulaştırılmasını ve hatıra olarak kendilerine, üzerinde namaz kıldığım seccadelerinden birer tanesiyle, birer elbisemin götürülüp verilmesini de vasiyet ediyorum.

Felsefe ile ilgili kitaplarımı satılıp parası sadaka olarak dağıtılsın. Tıp, fıkah, tefsir, hadis gibi diğer ilimlerle ilgili kitaplarımı da Şam'a vakfediyorum. Onların hepsi orada bulunan ve Allah için ilim tahsil edenlere verilsin.

Kendi yazdığım kitaplarımı da benden bir hatıra olarak Afifü'd-Din'e ulaştırılsın ve ehil olan kimselere bunları okutması söylensin.

Kızım Sekine'ye de (Allah onun muvaffak kılsın) namaza ve diğer farzlarla birlikte istiğfar etmeye, Allah'dan mağfiret dilemeye devam etmesini ve Allah hakkında hüsn-i zanda bulunmasını vasiyet ediyorum.

Dostlarıma da, ancak yaşanılmak suretiyle bilinebilen zevkli manifetlere, anlaşılması güç ve kapak olan bilgilere dalmamalarını, ister benim ve ister şeyhimizin (R.A.) sözleri olsun, onların sadece sarıh ve açık olanlarıyla yetinmelerini; bunların dışında kalan ve açık, sarıh olmayanların te'vlini düşünmemelerini vasiyet ederim. Benden sonra bu yol kapatılmıştır. Onlar, hiç kimsenin kendi sözleri olarak söylemeyip naklettikleri sözlere itibar etmesin. Sadece onlardan kim İmam Muhammed el-Mehdî'ye yetişirse O'na benim selâmımı ulaştırın ve başkasının değil yalnızca O'nun haber verdiği bilgileri alsın.

Şimdilik sadece ve sadece benim ve Şeyhim'in te'lif ettiği eserlerle, onların içindeki sarıh ve açık olan bilgilerle yetinsin. Kitap, sünnet ve Müslümanların icma' ile sabit olan şeylere sarılsın. Zikre de devam etsin. Kendisine yol gösterici olarak yazdığım "er-Risaletü'l-Hâdiye el-Mürşide" adlı risâlede olduğu gibi Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda başka şeyleri kalbinden çıkarmakla meşgul olsun. Allah hakkında hüsn-i zanda bulunsun. Gerek nazari ve gerek lüzumsuz başka ilimlerle meşgul olmasın. Bilakis, zikirle, Kur'an okumakla meşgul olsun bu görevlendirildiği viridlere devam etsin. Yukarda işaret edildiği üzere, açık ve nâzik olan beyanların mütalaa etsin.

Bekâr olanlarımız Şam'a hicret etmeye çalışsın. Çünkü yakında buralarda birtakım fitneler zühur edecek ve çoğunuzun rahatı kaçacak ve size söylediğimi hatırlayacaksınız.

Ben işimi Allah'a havale ediyorum. O'na bırakıyorum. Doğrusu Allah, kullarının ne yaptığını görür. Allah, sakman ve O'nun doğru diye gösterdiği yoluna giren kimselere yeter.

Dostların dualarında beni hatırlasın ve her türlü haklarını helâl etsinler. Benim bıraktığım bilgiler de onlara helâl olsun.

Daha önce benim üzerinde meşru bir hakkı olduğunu iddia eden kimse, kızım Sekine'ye müracaat etsin. O da onun râzı olabileceği şekilde hakkını ödesin.

Allah'dan kendim ve sizin için mağfiret diliyorum.

Allahım, seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih eder, sana hamd ederim. Senden başka ilâh yoktur. Sana tevbe eder, senden mağfiret dilerim. Beni bağışla ve bana merhamet et. Şüphesiz sen, çok bağışlayan ve merhamet edicisin".

Ömrünü inancı çerçevesinde geçirip, etrafına ışık tutan Sadreddin Konevî, 22 Temmuz 1274 Pazar günü vefat etmiştir. Hoca Cihan'ın bağışladığı, daha sonra imaret haline getirilen konağın bir odası olduğunu düşündüğümüz bu günkü yere defnedilerek üzerine son derece sade bir türbe yapılmıştır.

Vakıfları

Yediyüz yılı bulan zaman içerisinde Sadreddin Konevî adına çeşitli vakıflar yapıldığını biliyoruz. Selçuklu kayıtlarında anıldığı gibi Osmanlı defterlerinde de bunlar hakkında bilgiler mevcuttur. Fatih Sultan Mehmed dönemi arşiv belgelerinde, Karaman Eyaleti Vakıfları arasında adı geçen Sadreddin Konevî Vakıfları, "Tevliyet Salih Fakı elinde be-hüküm-ı Şerif ve Şeyh Karafakı. Mukarrer be-hüküm-ı Hümayûn Vakfiye ve İbrahim Bey'den Mukarrer-nâme görüldü" kaydıyla, bulunduğu köyler, tabi olduğu yerlerdeki bağlar, araziler ve kütüphanesindeki kitapları birer birer sıralanmıştır.³ Konya Şeriyeye Sicil kayıtlarında da uğradığı değişiklikler, gördüğü ilaveler hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Sadreddin Konevî Ma'mûresi'nin, Mimari Teşekkülü

Büyük Türk ilim ve fikir adamı Sadreddin Konevî'nin adını taşıyan ma'muresi, Konya'nın İstasyon semti civarında, bugün de onun adı ile anılan mahallededir.

Yukarıda temas ettiğimiz gibi, Selçuklu Konyası'nın ise, şehir dış surlarının haricinde; bu semte açılan "Çeşme Kapısı" karşısına isabet etmektedir.

Vakıf kayıtlarında "zâviye" olarak da zikredilen ma'mure günümüzdeki haliyle, mescid (cami), kütüphane ve türbeden müteşekkildir. Ma'murenin yerini, Konya'nın ünlü zenginlerinden, hayırsever, ilim hâmisi Hocacihan'ın bağışlandığına ve vaktiyle burada onun mülkü olan konakların bulunduğunu biliyoruz.

³ Bkz. Prof.Dr. Feridun Nafiz Uzluk; Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi; Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1958, sf.: 10-14.

Selçuklu Konyası'nın başta gelen tasavvuf ve fikir merkezlerinden biri durumunda olan Sadreddin Konevî Ma'mûresi, beylikler döneminde ve Osmanlılar zamanında da önemini korumuş olup, bu gün de o unutulmaz günlerin birbinden kıymetli ve önemli hatıralarını taşıyan Konya'nın ünlü ziyaret yerlerindendir.

Konevî yapılar topluluğu çevresinde, türbesinin yakınında bulunmayı arzu ve vasiyet eden yakınlarının dilekleri sonunda, büyük bir mezarlık meydana gelmiştir. Dış surların önünden itibaren, bu günkü trin istasyonuna kadar uzanan bu tarihî mezarlıkta, birçok ünlü şahsiyet medfun bulunuyordu. Burası, son yarım asır içerisinde istimlâk edilerek, meskûn arazi haline getirilip üzerinde özel ve resmî birçok binalar inşa edilmiştir.

Bu istimlâklerin yanı sıra, yanlış şehircilik anlayışından dolayı sokak ve mahallelerin seviyesi giderek yükseldiği için, cami ve türbe bugün sokak kotundan yaklaşık bir metre kadar aşağıda kalmıştır.

Zâviye

Vakıf kayıtlarında da adı geçen Sadreddin Konevî Zâviyesi, zamanın bir ilim, fikir ve tasavvuf merkezi durumunda idi. Burada büyük toplantılar ve sema' törenleri tertiplenmiştir.

Günümüzde, zâviye olarak gösterilebilecek belli bir mekân bulunmamaktadır. Zamanla kaybolduğu veya bu günkü camie dahil edildiği kanaatindeyiz.

Mescid

Günümüzde, muahhar minberi ile "cami" halinde bulunan mescid, taş temel üzerine inşa edilmiş görünmektedir. Duvarlarında çeşitli yerlerinde, taş ve tuğlanın yanı sıra kerpiç de kullanılmıştır. Üzeri, kiremit döşeli ahşap çatı ile örtülüdür.

Camie, güney batı köşesindeki kapıdan girilmektedir. Üzerinde yarım daire şeklinde ahşap sayvanı bulunan, 180 x 110 cm. ebadlı bu dış kapıda üst üste iki kitâbe görülmektedir. Alttaki orijinal olup, inşa kitâbesidir. Selçuklu sülûsü ile yazılmış Arapça ibarenin anlamı şöyledir:

"Bu mübarek ma'mûre, içindeki muhakkik ve rabbani âlim Sadreddin Muhammed bin İshak bin Muhammed'in (Allah kendisinden razı olsun) türbesi; vakfiyesinde şartları belli edildiği ve yazıldığı veçhile kendisinin vakfelediği kitapları muhtevi kütüphanesiyle birlikte, ahabından; kalbleriyle ve kalıplarıyla Tanrı'ya yönelen sâlih fakirler adına 673 yılı aylarında yapıldı."

Bu kitâbenin üstünde, yine üç satır halindeki, nefis Osmanlı sülûsü ile yazılmış, tamir kitâbesi okunmaktadır.

Bu Türkçe kitâbeden anlaşıldığı üzere, cami ve türbe, Sultan II. Abdülhamid devrinde, Konya Valisi Mehmed Ferit Paşa zamanında 1317/ 1899 yılında esaslı olarak tamir ve ihya edilmiştir.

Bunun da üstünde, camiin adını ve yılını veren yeni yazılı mermerden yeni bir kitâbe daha mevcuttur.

Kitâbelerin bulunduğu, bu taş söveli basık ve küçük kapıdan kapalı bir avluya girilir. Avlu ortasında kare plânlı taştan bir havuz mevcutken, 1985 yılındaki onarımda zemin tahtalanılırken, altta kalmıştır. Avlu, 6.10 x 17.10 m. ebadında olup, kuzey-güney doğrultusunda uzanmıştır. Bu kapalı avlunun üzerinde kütüphane kısmı bulunmaktadır. Buraya, güney-batı köşede yer alan ahşap merdivenle çıkılır. Avlunun doğuda biri üstte biri altta; batıda üç, üstte kuzeyde bir altta, iki üstte olmak üzere toplam 7 penceresi mevcuttur. Kuzeyde, cami hizasından itibaren 4.35 m.lik bir taşma gösterir.

Bu dikdörtgen avlunun doğusundaki kapıdan cami haremine geçilir. Burası, 7.90 x 13.90 m. ebadındadır. Üzeri kalın ve sağlam yuvarlak hatılara yükletilmiş düz tavanla örtülüdür. Ortaya yakın yerinde, doğu ve batı duvarları arasında, geniş bir bağdadî kemer, tavanı taşımaktadır.

Doğuda, altta 5, üstte 3, batıda 2, altta bir, üstte 1; güneyde altta 2, üstte 3, kuzeyde altta ve üstte 2 adet pencere olan camiin, ahşaptan fevkani tarzdaki müezzin mahfeline, kuzey-batı köşesindeki ahşap merdivenle çıkılmaktadır.

Tarihi içerisinde gördüğü çeşitli tahrip, tamir ve tadillerle orijini

nalitesini büyük ölçüde kaybetmiş olan camiin, aslı plânıyla, Konya'da gördüğümüz Selçuklu mescidlerine benzediğini düşünmekteyiz. Bu noktadan hareketle, kare plânda olduğu ve üzerinin geniş ve yüksek bir kubbe ile örtüldüğü kanaatindeyiz. Ortada yer alan bağdadî kavisin bulunduğu ölçüye kadar iken, kuzeyine yapılan ilâve mekânla, harem iki katından fazlaya, çıkarılmıştır. Nitekim birinci kısım ile ikinci kısmın örtü sistemi oldukça farklı görülmektedir. İki kısım arasındaki yükseklik farkı, tavan düzeni ve tezyinatı değişiklikleri, bu tadilatın ve kuzeydeki ilâvenin açık delilidirler. İlk mekânın kuzey duvarının alınmasıyla meydana gelen dam ağırlığı bu noktada yapılan kemer ve konsüllerle hafifletildiği gibi, kemer vasıtasıyla iki yan duvarlara da taksim edilmiştir.

Kuzeyde yer alan ahşap müezzin mahfeline çıkmayı sağlayan ahşap merdivenin altında görülen sandukalar da, önceleri avluda iken, bu genişletme ameliyesi sırasında içeriye alınmıştır. Etrafı kafesle çevrili sandukalı üç mezar, Sadreddin Konevî'nin yakınlarına aittir.

Birinci mezar, Şeyh'in torunlarından Mehmed oğlu Derviş Mehmed'e diğeri de bir hanıma aittir.

Camiin doğu duvarındaki bir niş dikkati çeker. (1.55x10) cm. ebadındaki, iki kanatlı bir kapakla örtülü bulunan bu duvar nişi, Sadreddin Konevî'nin "Çile-hânesi" olarak gösterilmektedir. 0.60 cm. genişliğindeki bu duvar enini aşmayan girintinin, türbeye bakan küçük bir penceresi mevcuttur.

Camiin dikkati çeken en önemli unsuru, mihrabıdır. Selçuklu dönemi Anadolu mihraplarının en güzel örneklerinden biri olan mihrap, nefis mozaiklerle bezelidir. Biri düz silmeli, diğeri pahlı olmak üzere iki bordürlü profil tiplidir. Köşelikli türlerden olup, mukarnas yuvası, 15 cm. yüksekte yedi sıra dizilidir. İki tarafında yer alan zarîf sütunceleri ince gövdelidir. Başlığın üst kısmı, kavsaranın başlangıcında son bulduğu için, ilk bakışta, kavsarayla köşelikleri yüklenmiş gibi bir görünüm arz ederler. Mihrap nişi duvar içinde verilmiş olup, duvarın iç cephesindeki taşkınlığı 33 cm'dir. Dışarı cephede çıkıntı görülmez.

Firuze mavisi ve manganez moru çini mozayiklerle kaplanmış olan

mihrabın kenar bordürlerinde, köşelik ve nişin alt kısmında çiniler, küçük dikdörtgen parçalar halinde kesilerek birbirlerine eklenmişlerdir. Palmet yaprakları ise, yekparedir. Mukarnas yuvaları, diğer çini mozaik mihraplarda tekrarlanan kompozisyonlar yerine dikdörtgen veya üçgen şekillerde kesilmiş yekpare çinilerle kaplanmışır.

Tepeliksiz olan mihrabın 192 x 304 cm. ebadındaki dikdörtgen çerçevesini, genişlik ve silmeleri farklı iki bordür dolaşır. Aralarında 3 cm.'lik basamak mevcuttur. Hücreye doğru muntazam kademelerle derinleşirler.

Üst kısımda 28 cm. yükseklikte köşelik tablası bulunmaktadır. Kavsaranın etrafında üçgen iki parça şeklindedir.

Nişin alt kısmı 108 cm. yükseklikte, 97 cm. açıklıkta, 40 cm. derinlikte dikdörtgen plânlıdır.

Bu muhteşem mihrabın üstünde, Selçuklu sülüsü ile yazılmış, nebatî motiflerle bezeli zemin üzerine Âyet'el-Kürsî bordürü yer alıyordu. Bu ibareden günümüze sadece küçük bir bölümü kalmıştır. Bu ibarenin üzerinde Bizans özelliğinde bir konsül bulunmaktadır.

Camiin orijinal yapısında ahşap kanatların da önemli bir yer tuttuğunu tahmin etmekteyiz. Özellikle kapı ve pencere kanatları, muasır yapılarındaki örneklerinde görmekte olduğumuz nefasette idiler. Selçuklu künde-kâr işçiliğinin tanınmış örneklerini teşkil ediyorlardı. Bunlardan bazıları zamanla kaybolmuş olmakla beraber elde bulunanları da bize bu konuda sağlam bilgiler vermektedirler. Muhafaza edilmek düşüncesiyle önce Konya Müze şubesine, sonra da İstanbul Âsâr-ı Atika Müzesi'ne nakledilerek Çinili Köşk'te sergilenmişlerdir. Üzerleri hendesî, nebatî ve hattî tezyinatla bezelidir. Üst kısımdaki alınlıklarından sağdakinde:

"Takvadan daha azîz bir şey";

"Ve hevayı terketmekten daha mükemmel bir kerem yoktur" ibareleri bulunmaktadır.

Muahhar döneme ait sade bir ahşap minberi olan caminin tek şerefeli tek minaresi, güney-batı tarafta, burada bulunan kapalı avlunun

köşesindedir. Osmanlı tipindedir. Kaidesi taştan, pabuç kısmından itibaren gövdesi tuğladandır. Fazla bir sanat özelliği bulunmamaktadır. Şerefesi de sâde görünümlü olup, korkulukları beyaz mermerdendir.

Türbe

Sadreddin Konevî'nin medfun bulunduğu türbe, camiin doğu bitişiğindedir. Camiin kapısı üzerinde yer aldığını ifâde ettiğimiz kitâbeden anlaşıldığına göre, kütüphanesiyle birlikte 673/1274 yılında inşa edilmiştir. Camiin iki penceresi ile, "çile-hâne" olduğu belirtilen nişin küçük penceresinin nazır olduğu türbe, açık (baldaken) tiptedir. Kare plânlı olup, gövde kısmında araları açık, kemerlerle birbirine bağlanmış 12 mermer sütun yer almıştır. Bu sütunların aralarında 160 x 120 cm. ebadında oniki parça, değişik geometrik motiflerden müteşekkil mermer şebekeler bulunur. Bunların da üzeri demir parmaklıklıdır.

Türbe, Konevî'nin vasiyetine uygun olarak, açık tipte inşa edilmiştir. Üzerinde mahrutî plânlı ahşap kafesli bir örtü görülürse de bu, daha çok tezyini bir mahiyet gösterir.

Türbenin mermer söve ve mermer zıvanalı basık kemerden oluşan kapısı kuzeydedir. Üzerinde, yaklaşık doksan yıl kadar önceki fotoğraflarda görülmeyen ve dolayısıyla daha sonraki yıllarda başka bir yerden bulunarak buraya yerleştirilen mermer üzerine yazılmış şu anlamdaki Arapça ibare okunmaktadır.

"Sabahın izzet ve devlete yakın ve kapım da hacet sahiplerine açık olsun."

Türbenin zemini taş döşelidir. Ortasında bulunan Konevî'e ait olan sanduka mermerden olup, üstü açıktır. Baş ve ayak taraflarında bulunan baklava şeklindeki taşlarında da herhangi bir ibare mevcut değildir. Sadreddin Konevî'nin imareti gayet zengin vakıflarla yaşatılmıştır. Vakıfları arasında yer alan değirmen gelirinin yarısı türbenin, yarısı da camiin idi. Bu gelirleri sağlayan kaynakların el ve mahiyet değiştirmesi sonunda, cami gibi türbe de kendi mukadderatına terkedildiği için zaman zaman bakımsız kalmış; hayır sahiplerince tamir edilmiştir.

Türbenin doğusunda Sille taşından yapılmış sandukalı bir mezar dikkati çeker. Baş taşında şu satırlar okunmaktadır:

*"Bu makam
Ulemadan İmam-ı
Bagavî'nin olup
Hicrî 516'da vefat
etmiştir. Allah
Rahmet eylesin"*

Bu, İmam Begavî'ye aittir. Önceleri Konevî ma'muresinin yaklaşık yediyüz metre kadar doğusunda iken, istimlâke uğradığı için, buraya nakledilerek, üzerine bu yeni kabir yapılmıştır. Burası bu gün de ünlü bir ziyâretgâhtır.

Tarihi boyunca genişleyerek, büyük bir alanı kaplayan bu ünlü mezarlıkta tanınmış birçok kişi medfun bulunmaktaydı.

Kütüphane

Konevî'nin, kitâbede zikredilen kütüphanesi, kendisine ve mürşidi İbn-i Arabî'e ait çeşitli eserleri ihtiva ediyordu. Ma'mureyi ziyâret edenler gibi, sırf bu eserleri görüp, mütalaa etmek için Konya'ya gelen birçok âlim, yazdıkları eserlerinde, Konevî kütüphanesindeki eserlerden sık sık bahsederler. Yüzyıllar boyunca böylece hizmetine devam eden kütüphanedeki eserler, son asır içerisinde, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne nakledilmişlerdir.

Kitabede belirtilen bu kütüphane acaba nerede idi? Bu soruya bugün için kesinlikle cevap vermek maalesef mümkün değildir. Çünkü, türbe müstesna olmak üzere, Ma'murenin yapıları yedi asrı bulan derin mazisi içerisinde büyük değişikliklere maruz kalmıştır. Bu cümleden olmak üzere, Sadreddin Konevî günlerine ait olan kütüphane kısmının da nerede ve nasıl olduğu belli değildir. Bugünkü kütüphane kısmı camiin batısındaki kapalı avlunun üst katındadır. Genişçe bir oda şeklinde olup, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen plânlıdır, (6.10x315 cm.) ebadındadır. Doğudaki penceresi, camiin dahiline, güneydeki bir pencere de sokağa nazırdır. Bu

geniş odada bugün boş ahşap kitap dolapları mevcuttur.

Tamirat ve Tadilât

Ma'mure'nin, başta cami olmak üzere diğer yapılarının, günümüze gelinceye kadar birçok tamirat gördüğü ve yer yer tadilâta uğradığı anlaşılmaktadır. Bu arada aslî plân ve mimarî özelliklerini büyük ölçüde kaybettiği de bilinmektedir.

Şeyh Sadreddin, Hadîs ve Sünnet'e sıkı sıkıya bağlı bir kişidir. Bu özelliği vasiyetnamesinde de gayet açık şekilde ifade edilmektedir. Binaenaleyh dostlarına kendisini "Hadîs kitaplarında yazıldığı şekilde" yıkamalarını vasiyet edecek kadar hassasiyet gösteren Şeyh'in, sevenleri tarafından vefat ettiği yer veya yerin yakınına defnedildiği; Bu yerin, Hoca Cihan'ın kendisine bağışladığı konağın odalarından biri olduğu kanaatindeyiz. "Şâri-i Hakîkî" olan Peygamberimiz'in (S.A.), vefat ettiği yer olan Hz. Ayşe (R.A.)'nin odasına gömüldüğünü biliyoruz.

Hoca Cihan'ın bağışı olan konağa taşınan Sadreddin Konevî, burasını kısa sürede tasavvufî sohbetlerin belli mekânlarından biri haline getirmiştir. Daha sonra Semâ talimlerinin de yapıldığı bu konak zamanla "imaret" halini almıştır. Mescid ve türbenin de ilâve edilmesiyle bir yapılar topluluğu haline gelen manzume, yediyüz yılı aşan mazisi içerisinde çeşitli tamir ve tadil ameliyeleri ile günümüze kadar gelmiştir. İhtiyaç gösterdikçe tamir edilen ve fakat fazla bir tadilâta uğramayan tek yapının "türbe" olduğu düşüncesindeyiz.

Konevî'nin vefat yılı 673/1274'dür. Türbe de, ayı belli olmamakla beraber o yıl inşa edilerek Ma'mûre'deki yerini almış olmalıdır.

Ne zaman ve kimin tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmeyen "mescid" in de, Ma'mûre'deki çeşitli tadilâtlar sırasında bu günkü şeklini aldığı muhakkaktır. Ma'mûre'nin kuzey cephesindeki ebad farklılıkları bunun açık delilerindendir. Orijinal şeklinde, kare plânlı, tek ve ferah kubbesi ile Konya'daki diğer Selçuklu mescidlerinde gördüğümüz özelliklere sahip olduğunu düşündüğümüz bu mescid'in, taş temel üzerine tuğla duvarlarla inşa edildiği kanaatindeyiz. Nitekim tuğla örgü sistemi duvarların çeşitli yerlerinde bu gün de varlığını yer yer sürdürmektedir. Mihrabı üzerinde kalıntıları görülen çini bezemeler,

Âyete'l-Kürsî bordürünün yanısıra, tuğladan örgülü geniş kubbesinin merkezinde, hattî, nebatî ve hendesî tazyinatla meydana gelen bir çini mozaik madalyonun bulunabileceğini de ifade etmek isteriz.

Konevî'nin ders ve sohbetlerinden feyz alan müminlere uzun yıllar mabedlik yapan bu mescidin, gerek tamire muhtaç hale gelmesi ve gerekse artan cemaatin ihtiyacına cevap verebilmesi için genişletildiği anlaşılmaktadır. Bu ameliyede, daha önce yıkılan kubbenin yerine, bu günküne benzer tarzda düz damın yapıldığı görülmektedir. Ahşap hatıllı örtü sistemi böylece düz damla kapatılmıştır.

Bu tadilâtın, Konya Valisi Avlonyalı Ferit Paşa zamanında (1317/1899) yapıldığı; Kapı üzerindeki ikinci kitâbenin de bu tamirat ve tadilâta dair olduğunu kabul etmekteyiz. Camiin kuzey yönünde büyütülmesiyle, üç misli bir câm'i mekânının elde edildiği ameliye de o dönemin önemli işlerindedir. Böylece günümüzdeki, kuzey-güney doğrultusunda uzanıp, kare Selçuklu plânından çıkarak bazı dikdörtgen plânlı camileri hatırlatan bir mekân ortaya konulmuştur.

Bu mimari tebeddülata sebebiyet veren âmiller, ilk mescidin tez-yini özelliklerini de etkileyerek, büyük ölçüde kaybolmasına yol açmışlardır. Çini mozaik nefis mihrabından başka, diğer kısımlardaki çini bezemelerden; benzeri Selçuklu mescidlerinde gördüğümüz tuğla işçiliğinden de hemen hemen hiçbir şey kalmamış gibidir.

Ferit Paşa'nın 1317/1899 yılındaki bu mimarî ve tezyinî değişikliklere sebebiyet veren tamirat, aynı zamanda bir "ihya" hareketidir. Çünkü ameliyenin böyle olduğu mezkur kitâbesinden de açıkça anlaşılmaktadır. Demek ki câmi zamanla harabeye yüz tutmuş ve cemaatin ihtiyacına cevap veremez olmuş ve neticede Sultan İkinci Abdülhamid devrinde geniş bir tamir ve ihya hareketi gerçekleştirilmiştir. Nitekim, o tarihten sekiz yıl önce camii gezen ünlü âlim Clement Huart notlarında. - "... türbe yanında bulunan küçük camide sükunet ve ferahlık vardı." ifadesinde bulunur (Mevlevîler Beldesi, Konya, 113).

Özetle söyleyecek olursak Ma'mure, yedi asırlık mazisi içerisinde zaman zaman, büyük ve küçük tamir ve tadiller görmüştür. Yaklaşık

son yüz yılda gördüğü tebeddülât ve tamirata dair elimizde bazı fotoğraflar bulunmaktadır. Bunlar, yapılan değişiklikleri, bir ölçüde de olsa takip etmemizi kolaylaştırmaktadır.

Elimizdeki tarihî fotoğraflarda dikkatimizi çeken bir konu da, camiin batı bitişiğinde, alçak damlı, düz toprak örtülü dikdörtgen bir mekânın mevcudiyetidir. Yapının dama yakın yukarı kısımlarında gayet küçük ve dikdörtgen şeklinde menfezler bulunmaktadır. Burasının, esaslı tamirat ve tadilâta uğramış olmakla beraber, vakfiyelerde adı geçen zâviye mekânı olabileceğini ifade etmek isteriz. Dama yakın yükseklikte yer alan küçük ve dikdörtgen ışıklıkları ve batı duvarında görülen büyük bacası ile bu mekân, oturlan ve hattâ gecelenebilen geniş bir bölümdür. Buna göre bu fotoğrafta zâviyesiyle birlikte imaretin, XIX. asır sonlarındaki vaziyeti görülmektedir. Bu mekân, günümüze kadar gelememiştir. Bugün yeri, açık avlu durumundadır.

Yapılar topluluğu, Türkiye Anıtlar Derneği Konya Şubesi tarafından 1963 yılında da tamir ettirilmiştir; Camiin çatısındaki kiremitler değiştirilmiş, sıva ve badana işleri yapılmış; türbenin kırılarak kaybolan mermer süveleri, orijinalitesine uygun olarak yeniden yaptırılıp, yerleştirilmiştir. Halk tarafından kurulan “Şeyh Sadreddün Konevî Camii Yaptırma, Onarma ve Yaşatma Derneği”, bu önemli Ma'mûre'nin her türlü bakım ve onarım işleriyle ilgilenmektedir. Camiinin batısındaki avluya ev, şadırvan, gasilhane ve hela yaptırılmış; tek şerefeli olan tek minaresi de tamir ettirilmiştir.

Mamure 2004 yıl eylül ayında da boya, badana, ahşap kapıları, tavan, taban döşeme, aydınlatma, ısıtma işlerinde geniş çapta onarım ve kısmen tecdid görmüştür.

Çevresinde yapılan yeni istimlâk ve düzenleme çalışmaları, Konevî Ma'mûresi'nin daha rahat bir görünüm kazanmasını temin etmiştir.

Sonuç

Sadreddin Konevi'nin Mevlana'nın Konya'daki dostları arasında farklı ve müstesna bir yeri vardır. Önceleri uzaktan uzağa başlayan görüşme, selamlaşmalar, giderek yakınlaşmayı, diyalogu hazırlamıştır.

İbn-i Arabî'nin Anadolu'daki en güçlü mümessil, müfessir ve müevvili olan Sadreddin Konevi, İmam-ı Şafi'ye mensuptur. Tevhid ve Kelam ilimlerinde yeni yaklaşımların sahibi olarak dikkat çeker. Sohbet ve meclisleri her türlü görüşe açık, her türlü düşüncenin rahatlıkla konuşulduğu, tartışıldığı bir serbestliğe sahip idi. Hadis ilmini daha fazla önem vermesiyle tanınmıştır.

Mevlana'ya yakınlığı, Mevlananın daha sağlığında iken cenaze namazını onun kıldırmasını arzu etmesini sağlayacak derecededir.

Sade, asude ve huzurlu bir ortamın tenaffüs edildiği türbe ve mamuresi, Konya'nın tanınmış ziyaret yerlerindendir.

İlim ve tefekkür tarihimizde önemli yeri olan Sadreddin Konevî'nin adını taşıyan ma'mûre, vakfiye kayıtlarına göre, önceleri bir zâviye olarak tanınmıştır. Bu zâviyeye dair mi'mârî bilgi verecek yeterli belge bulunmamaktadır. Kapı üzerindeki Selçuklu kitâbesinde, türbe ile kütüphanenin yapılışından bahsedilmektedir. 1317/1899 yılında yapılan tamir ve ihya ameliyelerine dair kitâbede ise, cami ve türbenin adı geçmektedir.

Bu bilgilerin ışığında şu kanaate varmaktayız: Ma'mûre'nin bulunduğu yerde, Hoca Cihan'ın konağı mevcuttu. “Reğaibu'l-Menakıb”da belirtildiği gibi Hoca Cihan, oğlunu sağlığına kavuşturan ‘Sadreddin Konevî’ye bu konağını bağışladı. Önce kabul etmeyen, ama ısrarlar üzerine buraya yerleşen Şeyh Sadreddin bu konağı, bir zâviye durumuna getirerek etrafındakilere tahsis etti. Konağın uygun bir salonunu kütüphane haline getirerek, kitaplarını buraya bağışlayıp, vakfetti. Ömrünün sonuna kadar bu zâviyede yaşayarak, görüş ve düşüncelerini yaydı. Vefatını takiben türbesi de burada inşa edildi. Biz mescidin de, bu yıllarda yapılan ilâveler sırasında Ma'mûre'deki yerini aldığı düşüncesindeyiz (673 H.; 1274 M.).

Konya'daki tek kubbeli, kare plânlı Selçuklu mescidlerine benzediğine kani olduğumuz mescidi, birçok ta'mir, ta'dil ve tevsî' ameliyeleri ile çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Vasiyetine uygun olarak sâde ve mütevazı görünümlü, üzeri açık tarzdaki türbesi bugün de onun vasiyetine muvafık şekildedir. Ona bağlı olanlar ve saygı duyanlar, türbesinin civarına gömülmeyi istedikleri için, başlangıç noktası Sadreddin Konevî'nin türbesi olan geniş ve büyük bir mezarlık meydana gelmiş durumda idi. Konya'nın eski şehir plânlarında görüldüğü üzere gayet geniş alana sahip olan bu tarihî mezarlıkta birçok ünlü şahsiyet medfun bulunmakta idi.

Kaynaklar

BAYRAM, Dr. Mikail: "Sadru'd-Din Konevî ile Hâce Nâsıru'd-Din Mahmud'un Mektuplaşması", S.Ü.Fen Edebiyatı Fakültesi Derg., Konya, 1983-, (II/51-75).

CÂMÎ: Nefahatü'l-Üns Tercümesi, Çev. Lâmi Çelebi, İstanbul 1289

CAN, Mustafa: "Sadreddin Konevî'nin Eserleri ve Kütüphanesi", S.Ü. Selçuk Dergisi, Ocak, 1989, (IV/113-129).

EFLÂKÎ, Ahmet: Âriflerin Menkıbeleri; (I, II), Çev. Prof. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları: 50. İstanbul, 1973.

ERGİN, Osman: "Sadreddin Al-Qunawi ve Eserleri", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü Şarkiyat Mec. İstanbul, 1958, (II/63-91).

FAROQHÎ, Suraiya: "Vakıf Administration in Sixteenth Centur Konya (The Zâviye of Sadreddin-i Konevî)"; Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol.: XVII, (Par.: 2/145-169).

FİRUZANFER, Prof. B. Mevlâna Celâleddin, Çev.: Prof. Dr. Feridun Nâfız Uzluk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını: 486, İstanbul, 1990.

GÖLCÜK, Prof. Dr. Şerafeddin: "Sadreddin Konevî", S.Ü. Selçuk Derg., Ocak, 1989, (IV/13-17).

GÖLPINARLI, Abdülbâki: Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, İnkılâp kitâbevi, İstanbul. 1953.

GÖLPINARLI, Abdülbâki: Mevlâna Celâleddin, İnkılâp kitâbevi, İstanbul, 1959.

GÖLPINARLI, Abdülbâki: Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu, I-IV, Milli Eğitim

Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1967, 1994.

HUART, Clément: Mevlevîler Beldesi Konya; Çev. Nezihe Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser: 123, İstanbul, 1976.

KEKLİK, Nihat: Sadreddin Konevî Düşüncesinde İnsan. Kader ve Ahlâk" İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1964 (IV/65-71)

KEKLİK, Nihat: Sadreddin Konevî Felsefesinde Allah, Kâinat ve İnsan; İstanbul, 1957.

KOMAN, M. Mesud: "Şeyh Sadreddin-i Konevî Mescidi ve Şeyh Cüneyd", Konya Mec., Konya, 1940, (III/1632-1638).

KONYALI, İbrahim Hakkı: Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi; Yeni Konya Basımevi, Konya, 1964.

LÂTİFÎ: Tezkire-i Lâtifi; İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1314.

LOKMAN DEDE; Menâkıb-ı Mevlâna; Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi No: 2158, (y.: 24 a., vd.)

MEHMED EMİN DEDE: Reğaibu'l-Menâkıb; Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No: 1499.

ÖZÖNDER, Yrd. Doç. Dr. Hasan: "Sadreddin Konevî Ma'muresi'nin Mi'mari Teşekkülü"; S.Ü. Selçuk Dergisi, Ocak, 1989 (IV/129-168).

SARI ABDULLAH: Cevheretül-Bidaye ve Dürretü'n-Nihayeh; Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi No, 1656, (y.: 250).

SİPEHSÂLÂR, Feridun b. Ahmed: Mevlâna ve Etrafindakiler, (Risâle); Terc. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser: 103, İstanbul, 1977.

Terceme-i Sevâkıb-ı Menâkıb; Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi No: 4005.

UZLUK, Feridun Nâfız: Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi; Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Doğu Ltd. Şti., Ankara, 1958.

UZUNPOSTALCI, Doç. Dr. Mustafa: "Şeyh Sadreddin Konevî'nin Vasiyeti"; S.Ü. Selçuk Dergisi, Ocak, 1989, (IV/37-45).

VELED CELEBÎ: Özel Not Defteri; Konya Mevlâna Enstitüsü, F Nâfız Uzluk Bölümü, No: 6708

مولا

Beyhekim

*Zamanın en ünlü tabibi. Mevlâna'nın aile doktoru.
Mevlâna'nın can dostu. Başkent Konya'nın tanınmış
ve saygın şahsiyetlerinden olan tıp mütehassısı.*

Selçuklu başkenti Konya'nın tanınmış başhekimidir. Asıl adı "Ekmelüddin" olup, mesleğinden dolayı "Ekmelüddin Tabip" diye anılmıştır. Tıp ilmindeki bilgi ve tecrübesinin genişliği hasta tedavisinde başarılı doktorluk hayatı sebebiyle şehirde bulunan meslektaşları arasında o, "başhekim" anlamına gelen "Beyhekim" olarak şöhret bulmuştur.

Onun hakkında elimizde maalesef çok az bilgi bulunmaktadır. Konya'nın seçkin tabiplerinden olduğunu biliyoruz. Mevlâna ile sık görüşmüşlerdir. Mevlâna, gerek kendisi, gerekse yakınları rahatsızlaştığı zaman ona başvururlardı. Tıp ve tasavvuf ilimlerine vâkıf ve âşina bir insandı. Hem "hekim", hem de "hakîm" idi.

Mevlevîliğin tanınmış kaynaklarından olan Sipehsâlâr Feridun ondan, "Zamanında tıp sahasında eşi, benzeri bulunmayan ve bütün tabiplerin hocası sayılan doktor" olarak övgü ile bahseder. Ardından da onun Mevlâna ile ilk tanışmaları sırasında aralarında geçen şu iki menkıbeyi nakleder:

"Bir seferinde, arkadaşlardan onsekizi için bir müşhile ihtiyaç hasıl

oldu. Zamanında tıp sahasında eşi benzeri bulunmayan ve bütün tabiplerin hocası sayılan Mevlâna Ekmelüddin Tabib orada idi. Onsekiz pişmiş ilâç hazırladı. Hüdavendigâr Hazretleri sabahleyin arkadaşların yanına geldi. Arkadaşların o ilâcı içmekten tiksindiklerini gördü. Hemen bütün ilâçları bir kaba boşaltıp, bir hamlede hepsini içti. Bir müddet sonra şarkacılara (havvâllere): 'Bir şey okusunlar' dedi. O esnada semâa kalktı ve gün batıncaya kadar dönüp durdu. Semâ'dan sonra, hamama gitti ve uzun bir süre orada oturdu. Ondan sonra, buyurdu, buz getirip kırdılar, kendisi de bunları yedi. Mevlâna Ekmelüddin haberi alınca hemen hamama geldi ve feryada başlayıp: 'Ey Hüdavendigâr! nefesine nasıl böyle bir kasitte bulundum' dedi. Hulâsa bu kadar hareket ve hamama rağmen şerefli zatına bir zarar gelmedi. Şerefli mizacı yine eskiden olduğu gibiydi. Bütün tabipler her birinden inkâr zünnarlarını bellerinden çözdüler ve Hazretin müridi oldular."

"Yine Ekmelüddin Tabib'den nakledilmiştir, o anlatmış ki, bir seferinde talihli Sultan Rukneddin: "Panzehir (Tiryâk-i Farûkî) hazırlamak gerekir" buyurdu. Onun bu buyruğu üzerine, bu ilâcın bütün unsurları ve gerekli şeyleri türlü yerlerden sağlandı. İlâcın hazırlandığı gün, evin bütün kapıları, giriş ve çıkış yerleri kapalı olduğu halde, bir köşede macun yapmakla meşgul olmuştum. İlâcın hazırlanması bitince, evin bir köşesinden Hüdavendigâr Hazretleri göründü. Huzuruna gittim, elini öptükten sonra, belki tadar, şereflendirir ümidi ile panzehiri küçük bir çömlek kap ile önüne koydum. Hiç iltifat etmedi ve: "Ey Ekmelüddin efendi! İçimizi öyle bir ejderha sokmuştur ki, okyanus panzehir olsun, ona ilâç olmaz" deyip hemen kayboldu".

İşte bu fevkalâde halleri, hikmetli sözleri üzerine bu müsbet ilim adamı, Mevlâna'ya bağlanır.

Kaynaklarda "Ekmelüddin Tabip Müeyyed el-Nahcuvânî" diye anıldığına göre aslen Nahcivanlı'dır. Sonra da Konya'ya gelip yerleşmiş olmalıdır. Konya'nın başkent oluşunun ve Mevlâna'nın da burada bulunmasının etkileri büyüktür.

Mevlâna ile doktor Ekmelüddin arasında geçen şu hatıraları da Eflâkî'den: "Zamanın Eflâtun'u, Hoca Ekmelüddin Tabib bir gün Mevlâna'nın ziyaretine gelmişti. Mevlâna o gün Çelebi Hüsameddin'in evinde idi.

Ekmelüddin çok güzel elbiseler giymiş, samur kürklü kırmızı bir ıskarlat çıhasını da omzuna atmıştı. Bir an sonra Mevlâna Hazretleri, Ekmelüddin'in kulağına gizli bir şey söyledi. Ekmelüddin hemen baş koyup elbiseleri verip gitti. Çelebi Hüsameddin Hazretleri Ekmelüddin'den: 'Mevlâna senin kulağına ne söyledi. Bu secde ve bu halin sebebi ne idi?' diye sordu. Ekmelüddin: 'Bu kadınlara mahsus güzel elbiselerle Tanrı erlerinin gözü önüne nasıl gelip bulundum. Bu hareketim hiç doğru değildi, diye içimden geçti. O anda kendimi son derece zavallı ve mahcup gördüm, halim değişti. Tam bu sırada Mevlâna Hazretleri kulağıma: "Aldırma, düşünme ve mahcup olma, ruhumuzun elbisesi olan tenin bile bizim yanımızda itibarı yoktur. Dışta olan yağmur elbisesinin nasıl itibarı olabilir. Çünkü: "Allah sizin şekillerinize ve amellerinize bakmaz, kalbinize ve niyetlerinize bakar." Çalış ki, elbise seninle tanınsın, sen elbise ile tanınma', buyurdu. Ben o inayetin memnuniyetinden elbiseleri şükran olarak kavallere verdim." dedi. Ekmelüddin hayatta bulunduğu müddetçe süslü elbise giymedi".

"Sultan Veled Hazretleri (Tanrı onun ruhunu kutlasın) rivâyet etti ki: Bir gün babamın medresesinde Mevlâna Ekmelüddin Tabib ile oturmuş, mânalarla meşguldük. Birdenbire babam kapıdan içeri girdi, mübarek başını dizime koydu ve yüzüme hararetle bakıp: "Bahaeddin, bana çok çok bak," buyurdu. Ben: "Acaba kıyamet gününde de mübarek yüzünü böyle göreceğim mi?" dedim. Ekmelüddin: "Vallahi, benim inancım şöyledir: Her kim bu dünyada bir defa Mevlâna'nın yüzünü görürse, kıyamet gününde Mevlâna onun bütün soyuna sopuna şefaathı olur," dedi. Babam Hazretleri kalktı ve tam bir zevkle: "Vallahi, dünyanın bütün doktorları yarın senin sayende bağışlanacaklar ve bizim yüzümüzü görenler Cehennem'in yüzünü hiç görmeyeceklerdir," buyurdu ve: "Bir zaman gelecek ki, bizim bu medresemiz tamamıyla harap olacaktır; fakat oradan geçenler hakikaten cehenneme girmeyeceklerdir," diye ilâve etti. Nitekim buyurmuştur:

Şür:

"Çok güzelsin, bed gözlerden ırak. Ne mutlu o göze ki, senin yüzünü gördü.

"Senin yüzünü gören hayli narindir. Senin adını işiten kulağa ne mutlu."

Yine Veled Hazretleri babasının değeri hakkında buyurmuştur:

Şiir:

"Mevlâna'nın bir nazarına mazhar olan veya bir gün onun bir sözünü işiten kimseyi cehennem âteşi yakmaz".

"Bir gün Mevlâna Ekmelüddin Tabib Hazretleri (Allah rahmet etsin) o zamanın bütün hakim ve büyüklerinin ortasında hikâye edip dedi ki: Eski ve şimdiki filozoflar söz birliği ile "Mustafa Hazretlerinden (selâm onun üzerine olsun) sonra bir peygamber gelseydi ve bu da mümkün olsaydı, bu, hakikaten İbn-i Sina olacaktı." itikadında idiler. Bunlar, dünyada yüz bin İbn-i Sina ve Tır-i Sina sahibi, Mevlâna'nın üzerine bir kimsenin olamayacağını ve büyüklüğün onun üzerinde karar kıldığını ikrar ederlerdi. Peygamberin: "Va's-Şavka" diye gösterdiği tahassür ile istediği Mevlâna'nın mübarek zâtıdır vesselâm."

Yine bir gün Ekmelüddin'in yanında bir gazeli okuyorlardı. Bu gazelde buyurduğu şu beyti işitti:

"Göğsümün içinde İsa gibi babasız dünyaya gelmiş öyle bir dilberin sureti var ki, Ebu Ali Sina onu anlamak hususunda buz üzerindeki bir eşek gibi âciz kalır".

Bunun üzerine Ekmelüddin bir feryat kopardı ve: "Ne söylerse Hudavendigâr'a yaraşır, çünkü bütün bilginler ve filozofları onun hikmet harmanının başak toplayıcılarıdır. İlâhi hakîm de o hazrettir. Çünkü söz söylemek kemali, yürüyüş güzelliği ve temiz amel onun için kabul edilmiştir".

Mevlâna'nın ilim ve irfan sohbetlerine devam eden Doktor Ekmelüddin, onun gönüllere işleyen fikirlerini, yüksek mesajlarını hayatına uygulayan bir müsbet ilim adamıdır. Mevlâna'nın madde, tabiat, kâinat ve müsbet ilimlere dair geniş bilgi ve izahları onu bu büyük mânâ adamına daha da yaklaştırmıştır.

Bu karşılıklı sevgi, saygı ve takdîrîlik duyguları bir ömür boyu artarak devam etmiştir.

Mevlâna, son hastalığında da onu yanında bulmuştur. Doktor Ekmelüddin bu defaki rahatsızlığının çok ciddi olduğunu hemen

anlamıştı. İnsanlık tarihinin nâdir yetiştirdiği bu ulu şahsiyetin şifaya kavuşması için elinden gelen her türlü çareye başvuruyordu. Bu gönülden çaba ve çırpınılarıyla, görenlerin takdirine mazhar oluyordu.

Mevlâna, durumunu biliyor, Hakk'a vasil olacağını hissediyor, Ekmelüddin'in çabalarından da görevini yapmadaki gayretlerinden dolayı memnun oluyor, ona teşekkür ediyordu.

Ama, "göç" zamanı her an biraz daha yaklaşıyordu. Rahatsızlığı giderek artıyordu.

Büyük şahsiyetler, tanınmış kişiler, sabah-akşam ziyaretine gelerek, hem üzerlerine düşen görevi yerine getiriyorlar, hem de hastalığın seyrini takip ederek, yapılması gereken şeyleri kararlaştırıyorlardı.

Bu büyük hastanın tedavisiyle her an doktor Ekmelüddin ve Doktor Gazanfer meşgul oluyorlardı. Sık sık muayene ve kontrole geliyorlardı. Nabzını ölçüyorlar, yüz ve bedenindeki belirtileri gözlemliyorlar, yapılması gereken tıbbi müdahalelerde bulunuyorlardı. Her iki ünlü tabip kendilerine emanet ve emniyet edilen bu büyük şahsiyeti sağlığına tekrar kavuşturmak için ellerinden gelen her çare ve tedaviye başvuruyorlardı.

Yaptıkları gözlem ve ziyaretlerin ardından kütüphaneye çekilerek bir araya geliyor ve değerlendirme yapıyorlardı. Belirtilere, bulgulara dair kitaplara başvurarak mütalaada bulunuyorlardı. Böylece hastalığın sebebi, seyri ve tedavisi hususunda görüş ve işbirliği yapıyorlardı.

Nabzını kontrol altında bulunduruyorlar, gerekli ilaçları hazırlıyorlardı.

Bütün bunlara rağmen Mevlâna'nın hastalığı iyiye doğru bir gelişme göstermiyor, durumu her gün biraz daha güçleşiyordu.

Mevlâna'dan kendi durumunu bildirmesini, kendilerine yardımcı olmasını istemelerine rağmen öyle bir an geldi ki, bu istekleri kabul görmedi; belli ki, sevgiliye kavuşmanın zamanı yaklaşıyordu.

Sonunda tabipler bir çare bulamadılar. Mevlâna'nın, ebedî yolculuğa hazırlanmakta olduğunu anladılar.

O Allah dostu bu halinde bile başucundakilere ilâhi bilgiler anlatmaya çalışıyordu.

Takvimler 5 Cemaziyel-âhir 672 (17 Aralık 1273) Pazar gününü gösterirken, fazilet, yücelik, ilim ve irfan güneşi, ebedî âleme doğmak üzere bu fânî âlemin ufkunda kayboldu.

Sipehsalar, Tabip Ekmelüddin'in Mevlâna'ya olan hayranlığını; muhabbet, hürmet ve teslimiyetini, cenaze merasimindeki bir hatıra ile de gösterdiğini kaydeder. Şöyle ki;

Mevlâna'nın cenaze merasimine, o güne kadar görülmedik kalabalıkta cemaat katılır. Gayr-i Müslimler bile gözyaşları içerisinde iştirak ederler. Ülkenin her tarafından bu mübarek zâtın cenazesinde bulunmak için sıraya geçmiş, binlerce insan onun mübarek cenazesini elden ele taşıyorlardı. Tabut ancak akşam namazına doğru musallaya gelebildi. Âdet olduğu gibi cenaze görevlisi bir zât öne çıkarak Sadreddin Konevi'ye hitaben: "Şeyhlerin sultanı buyur" diyerek onu imâmete dâvet etti. Bunu duyan Tabip Ekmelüddin bulunduğu yerden sesini yükselterek görevliye şöyle sert çıkışta bulunur. "Görevli; Terbiyeni takın! Zira şeyhlerin gerçek sultanı, Mevlâna Hazretleriydi. O da göçtü!"

Ekmelüddin'in Mevlâna'ya olan idrak ve bağlılığı işte böylesine her şeyin üstündedir.

Şeyh Sadreddin namazı kıldırmak üzere öne geçer...

Görülüyor ki Başhekim Ekmelüddin Mevlâna'nın büyüklüğüne, yüceliğine, ululuğuna âdetâ tozun bile konmasına razı olmayacak derecede ona derin muhabbeti, hürmeti, inanç ve teslimiyeti olan bir müsbet ilim adamıdır.

Selçukluların başkenti olan Konya'daki tıp fakültesi ve hastanelerde tıp mesleğine büyük hizmetlerde bulunmuş ve "başhekimlik" makamını getirilmiş bir hâzik tabiptir.

Herkesin olduğu gibi bilhassa Mevlâna'nın işine koşardı. Devlet yöneticilerine, hatır sayılır şahsiyetlere olan yakınlığı ve dostluğu kendisine bir çözüm bulması için başvuruda bulunanların bu arzularının büyük ölçüde yerine gelmesini sağlardı. Ticaret hayatında teşvik,

destek; memur atamalarında isteklerinin yerine gelmesi gibi halkın ihtiyaçlarına da cevap vererek, faydalı olmaya devam ettiği, için herkes tarafından sevilip, sayılırdı.

Mevlâna'nın, Ekmelüddin Tabip'e gönderdiği mektuplar vardır. Bunlardaki satırlar gözden geçirildiği zaman daha iyi anlaşılır ki Ekmelüddin Tabip, çevresi geniş, hatırı sayılan, sözü tutulan, arzusu yerine getirilen devlet yöneticileri ile yakın ve sıcak görüşmeleri olan; ilmiye sınıfı ile yakın dostlukları bulunan, sevilen ünlü bir şahsiyettir.

Nitekim Mevlâna mektubunun birine şu satırlarla başlamıştır.

"Marifet denizinin incileri, yüzüp gezen hakimler padişahı; hekimler övücü; üstünlük Calinus'u, tedbir Eflâtun'u; zamanın eşsiz evi, Rahmân, dileyen Hak ve Din Ekmeli'nin rûhuna dökülüp saçıla dursun. Allah yüceliğini daim etsin; 'Doğru yolda; onlara nimet olarak verdiğin doğru yolda' gerçeği bulanların önlerinde yürüyüp gitsin, dileklerine, cansal ganimetlere kârlara kavuşursun, Muhammed soyu hakkıyçin."

Bu ifadeden sonra Mevlâna mektubuna şöyle devam etmektedir.

"Selâmlarını dualarını almaktayız. Biz yokken de, yalnız değilken de sorup konuşturmalarınızı duymaktayız. Lütûflarınız bu duacıya ulaşmakta. Allah insan ıssına verdiği en hayırlı mükâfatı size versin.

"Kim bizi iyilikle anarsa,

iki dünyada da iyilikle anılsın,

Dilerim, "Kim beni kendi kendine anarsa, ben de onu Zâtımda anarım. Kim beni maliyla anarsa, ben de onu malımla anarım. Kim beni bir toplulukta anarsa, ben onu o topluluktan daha hayırlı bir toplulukta anarım. Her şeyi hesaplayan benim; İyiliğe mükâfat veririm. Kötülüğü bağışlarım. divânından, ektiği her temiz tohum biter; diktiği her hayır fidanı boy atar, meyve verir."

Mevlâna'nın satırları bu şekilde devam etmekte ve Ekmelüddin Tabip'ten bazı şeyleri yapılmasını dilemektedir. Emir Âlim'le ilgili bir işin yapılması için Muinüddin Pervâne'ye aracı olup, söylemesini ricâ etmektedir.

Sultan Veled, Ekmelüddin'i, 41 beyitlik bir kasideyle övmüştür. Bu kasidenin, baştan 22 beyti, "Müveşşah" dır. Yani, bu beyitlerin başındaki "ilk harfleri" yan yana yazılırsa, "Ekmelüddin Müeyyed el-Nahcuvânî" adı meydana gelir.

Mevlâna'ya son derecede bağlı ve son derecede saygılı olduğunu, "Fihî Mâ Fih" den de anlıyoruz. Mevlâna'nın bulunduğu sema' meclislerine gider. O lâhûti istiğrak halinden feyz alırdı.

Doktor Ekmelüddin, ilâhiyat, hukuk ve tıp ilimlerinde bütün dünyanın saygı duyduğu ünlü mütefekkir İbn-i Sinâ'ya hayrandır. Sık sık ondan bahseder. Tıp ilmindeki yerini överek anlatır. Onun bu takdir ve hürmet duyguları, İbn-i Sinâ'nın "Kanun" isimli meşhur eserine bir "Şerh" yazmasını da sağlamıştır.

Mescidi ve Türbesi

Konya'da onun adını taşıyan mahalle ve "Beyhekim Mescidi" diye anılan bir mescid bulunmaktadır. Selçuklu dönemi tek kubbeli mahalle mescidlerinin özelliklerini taşır. Zamanla ve bilhassa Karamanoğulları devrinde tamir gördüğü anlaşılmaktadır.

Mescidin cephesi kesme taşlarla ve tuğla örgü ile yapılmıştır. Kapı ve pencerelerinin söveleri mermerdendir. Süslemelerinde çini kullanıldığı kalıntılarından anlaşılmaktadır.

Kuzey cephede bulunan kapıdan girilince, sağda ve solda iki oda göze çarpar. Sağdaki oda, mescidi yaptıran ünlü hekim Ekmelüddin'in türbesidir. Mescidi gibi türbesinin hiçbir yerinde maalesef bir kitâbe görülmemektedir.

Odaların bulunduğu girişten bir kapı ile mescidin içine geçilir. Kare plânlıdır. Üzerini geniş ve yüksek bir kubbe örter. Kubbe, tuğlaların âhenkli örgüleriyle teşkil ve tesis edilmiştir. Merkezindeki daireyi, hendesî ve nebâtî, hattî mozayık süsler bezemiştir.

Son derecede huzurlu bu mâbedin en muhteşem yeri mihrabı idi. Birbirinden nefis, rengârenk Selçuklu çinileri ile bezeli idi. Konya'daki diğer Selçuklu mescidlerinde gördüğümüz tarzda, iki yanı sütunceli, kavсарası istelâktit dolgulu, alınlığı ve çevre borduru hattî tezyinatlı

idi. Rûmîler'in de yer aldığı bu genel kompozisyonda hattî, nebâtî ve hendesi motifler büyük bir uyum içerisinde mihrabı süslüyordu.

Selçuklu Konyası'nın "Devlet-han Mahallesi"nde bulunan ve o zamanki ifadeyle "Begî-hakîm" diye anılan bu mâbedin, nefis ve muhteşem mihrabı bundan yüz yıl kadar önce sökülerek Berlin'deki Bergama Müzesinde götürülmüştür. Mescidin ahşap kapı ve pencere kanatları da son derecede sanatlı olarak yapılmıştır. Üzeri hattî, hendesî ve nebâtî süslerle bezelidir.

Mâbedin ihtiyacını karşılamak üzere kurulan vakıfların zengin gelirleri, görevlilerini en iyi şekilde yaşattığı gibi her türlü ihtiyacına da bol bol cevap veriyordu. Vakıfları arasında Konya bedesteni önünde sekiz adet "seki", Hocacıhan'da bir bağ, Yahtan (Buzluk) önünde, Guraba yerinde, Yerağaç'ta birer arsa; mescidin bitişiğindeki bir evin arsası, Fatih dönemindeki hayırlarda geçmektedir.

Beyhekim mescidi bu gün de mâbedlik görevine devam etmektedir. Selçuklular dönemi Konyası'nın ünlü siması, meşhur baştabibi Ekmelüddin Nahcuvânî, yediyüz yılı aşkın zamandır mescidinin odasındaki sade ve mütevazî türbesinde ebedi uykusundadır.

Ruhu şad ola. Hizmet ve gayretlerinin mükâfatını Mevlâ bol bol ihsan ede.

Kaynaklar

EFLÂKÎ, Ahmed: Menakibu'l-Ârifin (Âriflerin Menkıbeleri); (I, II), Çev.: Tahsin Yazıcı, Hüseyin Yayınları, 50; İstanbul, 1973.

GÖLPINARLI, Abdülbâki: Mevlâna Celâleddin; İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959

GÖLPINARLI, Abdülbâki: Mevlâna'da Sonra Mevlevîlik; İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1953

KONYALI, İbrahim Hakkı: Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi; Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.

MEVLÂNÂ CELALEDİN: Mektuplar; Çeviren ve Hazırlayan: Abdülbâki, Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963

SİPEHSÂLÂR, Feridun; Mevlâna ve Etrafındakiler, (Risale); Çev.: Tahsin Yayıncı, 1001 Temel Eser, No. 103, İstanbul, 1977.

UZLUK, Dr. Şehabeddin: "Mevlânâ'nın Tabipleri"; S.Ü. I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, (3-5, Mayıs 1987), Tebligler, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1988 (s.211-220).

Cemal Ali Dede

Mevlâna'nın lalası olduğu söylenilen gönül adamı. Mevlevîler'in Meram'daki temsilcisi ve ev sahibi. Hatırlı, cömert, misafirperver kişi. Hâlâ saygı ile anılan şen, lâtifeci şahsiyet.

Mevlâna'nın hayatında yeri olan ünlü şahsiyetlerden biridir. Kimliği ve hayatı hakkında fazla bilgi bize ulaşamamıştır. Sahih Ahmed Dede'nin verdiği kısa bilgiye göre Cemal Ali Dede, Mevlâna'ya son derecede sevgi ve saygı duyan bir kişi olup, otuz yaşında iken Maveraün-Nehr'den kalkıp, Karaman yolu ile Konya'ya gelenlerden. Mevlâna'nın da bulunduğu Bahaeddin Veled'in kafilesini dahil olarak yollara düşen Ali Dede, bu kutlu katile ile Konya'ya yerleşir.

Mevlâna'nın lalası olduğu ve küçük iken onu deve sırtına bindirerek eğlendirdiği için "deve" anlamını gele "cemel" lâkabını aldığı söylenilir.

Onun bu şekilde anılmasını, düğün, dernek gibi sevinç günlerinde, deve suretine girerek, "deve" taklidinde oyunlar yapmasından ileri geldiği de rivâyet edilir.

Cemal Ali Dede'nin adını ebedileştiren yapılar topluluğu, şehre 8 km mesafedeki ünlü mesire yeri, cennetten bir köşe olan Meram'dadır.

Selçuklu günlerinden beri tertemiz havası, gürül gürül akan çayı, şırıl şırıl süzülen ırmakları yeşilin bütün tonlarının bir arada

seyredilmesini sağlayan tabiat cömertliğine mazhar olmuş, ünlü Gedâvet rüzgârı, İran'a ve Turan'a gönderilen seçkin armağanlar arasında yer alan "Kamerüddin" ve "Kamerüddeve" adıyla ün yapmış kaysıları ile tanınmış Meram, başta Mevlâna olmak üzere bütün güzellik ve tabiat âşıklarını kendine çekegelmiştir. Yüzyıllardan beri nice âşıklar ve şairler cennetten bir köşe olarak tavsif ettikleri Meram'ın tarifi zor ve insanı kendinden geçiren güzellikleri karşısında gönüllerini dolduran yüksek duygular ve aldıkları ilhamları mısralara dökerek, birbirinden güzel şiirler terennüm etmişlerdir.

Meram'ın doyulmaz güzellikleri karşısında Evliya Çelebi de engin hayranlık, derin takdir duyguları ile yüklü satırlarında şu ifadeye yer verir: "Peçevi Şehrinin kale arkasındaki 'Baruthane mesiresi', Kırım yarımadası'nın 'Sudak Bağı', İstanbul'un yüzyetmişten fazla bahçe ve gülistan; Malatya'nın 'İspoze'si; Tebriz'in 'Şah-ı Cihan-bağı' ve bu Konya'nın 'Meram' Mesiresinin yanında bir çimenlik bile değildir." (Seyahat-nâme, III/23).

İşte böylesine güzel mesirelik olan Meram'daki Mevlânâli günlerin birbirinden güzel ve unutulamaz hatıralarını taşıyan semtinden biri de onun yakın çevresinde ömür geçirme zevk, şans ve nasibine erişmiş olan Cemal Ali Dede'nin adını yaşatan yapılarıdır. Her zevk-i selim sahibi insan gibi o da tabiatı çok sever. Yüce Allah'ın insanların mutluluğu için bir halı gibi döşediği ve bir misafir odası gibi süslediği tabii güzelliklerle dolu mesireliklerde zaman zaman gezintiye çıkarlar. Böylece, hem gönüllerini dinlendirirler, hem de bütün bu sınırsız güzellikleri kendilerine bahşeden Cenab-ı Hakk'a şükrederler, fikrederler, zikrederlerdi.

Bu ilâhi lütfun farkında ve idrakinde olan gönül erlerinden birisi de, "Ali Hoca" diye de anılan "Ali Dede", maruf ve malum lâkabıyla "Cemal Ali Dede"dir.

Mevlâna ve dostlarının son derecede iltifat ettiği ve yaz mevsimini geçirdiği Meram'da, bahçelerin ortasında bir ev yaparak daha sonra mescid ve takiben zâviye, mektep, hamam da ilave edilen bir köşe seçmiştir. Can dostların, gönüldaşlarını burada ağırlamıştır. Vefat edince buraya gömülmüştür. Şimdilerde ziyaretçilerini burada

ağırlamaktadır. Hem de yediyüzyıldan beri.

Cemal Ali Dede'nin adını taşıyan yapılar topluluğu şu kısımlardan meydana gelmiştir.

Mescidi

Cemal Ali Dede'nin adını yaşatan yapılar topluluğunda, halka hizmet için yapılan ilk yapının "Mescid" olduğunu düşünüyoruz.

Kitâbesi bulunmadığı için hangi tarihte ve kimin tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Üzeri, tuğla örgülü tek kubbe ile örtülü bulunan mescid, Konya'da başka benzerleri bulunan, Selçuklu döneminin mahalle mescidlerine güzel bir örnektir. Kapısı, küçük olup, kuzeyindedir.

Yapımında taş temel üzerine tuğla örgülerinde kullanıldığı bu zarif mâbedin, vaktiyle nefis çinilerle süslü olduğunu tasavvur ettiğimiz mihrabı, aradan geçen uzun yılların sonunda bu güzelliklerinden soyunmuş, sâde ve mütevâzi bir görünüm almıştır.

Türbe ve mescidi günümüze çeşitli onarımlar görerek gelmiştir. 1311/1893'de 86.700 kuruş sarfiyle onarım yapıldığına dair belgeler bulunmaktadır.

Konya Eski Eserleri Sevenler Derneği tarafından, 1961 yılında da esaslı şekilde onarılmıştır.

Sessiz, sakin, bakımlı ve temiz bir ortama sahiptir.

Türbe

Cemal Ali Dede'nin maddî imkân sahibi bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, Meram'ın tarihi Turut semtindeki adıyla anılan bu zarif mescidi, kendisi yaptırmıştır. Hakk'a yürüyünce mescidinin batısında yer alan büyük bir ihtimalle vaktiyle evi olan mekâna defnedilerek üzerine zarif bir türbe inşa edilmiştir. Mamurenin

önünden “Şehir Irmağı” geçer; Bu lâhûtî çevreye ayrı bir güzellik katar. Kuzeyin güney doğrultusunda dikdörtgen plânlı eyvan tarzındaki türbenin üzeri beşik tonozla örtülüdür. Kapısı güneydedir. Üç tarafı kapalı, kuzey cephesi pencerelidir. Kesme taşlardan yapılmış diğer kısımlar gibi kuzeydeki pencereci cephesi de taş temel üzerine kısmen tuğla ile inşa edilmiştir. Tuğla örgünün üzeri rengârenk nefis Selçuklu çinileri ile bezenmişse de günümüzde maalesef pek azı kalmış durumdadır.

Mescid ile türbe arasının bitişik olduğu, buradaki iki kemer ve sütun başlığından anlaşılmaktadır.

Selçuk türbelerinde görülen genel özelliğiyle bir de “mahzen” kısmı bulunmaktadır. Cesedler yeraltındaki bu kısımdadır. Buraya kuzey cephenin eşiğindeki merdivenle inilebilir.

Türbede yedi adet sanduka mevcuttur. Bunlardan büyük olanını Cemal Ali Dede'ye, diğerlerinin de ise eşine ve yakınlarına ait olduğu tahmin edilmektedir. Hiç birinde bu noktaya aydınlatacak herhangi bir kitâbe mevcut değildir. Bu sandukalar da yaklaşık elli yıl öncesine kadar mavi, yeşil ve turkuaz renkleri idi son derecede nefis çinilerle süslü idi.

Türbenin yanında bir de “mektep” ve “hamam”ın bulunduğu tarihi belgelerde geçiyorsa da, günümüze kadar gelememişlerdir.

Zâviye

Dede'nin kendine ait yapıların ilkinin bu günkü türbesinin yerinde bulunan evinin teşkil ettiğini tahmin ediyoruz. Sonra, yanına tek kubbeli zarif mescidi inşa ettirmiştir.

Bunun yakınına bir de zâviye yapılmıştır. Yüzyıllar boyunca gelen-giden Mevlevî dervişleri'nin misafir kaldığı yer olarak tanınmıştır. Burada düzenlenen edebî, tasavvufî meclisler, evvel zaman içindeki Meram'ın unutulmaz hatıralarındandır. Nice ulu şeyh, mürşid buradaki ilim ve irfan yüklü konuşmalarında halkın ihya ve irşadiyle meşgul olmuşlardır. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'in oğlu Emir Âdil oğlu Çelebi Mehmed'in soyunda gelen Çelebi Abdülkerim de burada

görev yapan şeyhlerden idi.

Vakıfları

Zamanla beliren ihtiyaçlarını karşılamak üzere ilâve edilen yapılarla geniş bir alana sahip olan mamurenin görevini yerine getirmesi için zengin gelirli vakıflara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mektebin öğretmene, mescidin imamına, vakfın yöneticisine, Karagöz Değirmeni'nin gelirlerinden belli bir payın ayrıldığını belgelerden öğreniyoruz.

Zâviyede kalan veya Meram'ın o tadına doyumaz yaz mevsimindeki güzelliklerinden faydalanmak için geçici süre misafir olan dervişlerin ihtiyaçlarını karşılamak; rahat ve huzurlarını temin etmek üzere başka değirmenlerden de gelir sağlanılıyordu. Zâviyenin bitiştiğindeki altı, yedi oda, mutfak, ahır, onbeş dönümlük geniş bahçenin masrafları, sosyo-ekonomik yönden son derecede önemli kuruluş, yardımlaşma ve dayanışma müessesesi olan vakıflarınca karşılanılıyordu. Böylece zâviyenin her türlü ihtiyacı, kimseye yük olmadan, en iyi şekilde karşılanabiliyordu. Bu arazi bir ara Sadreddin Konevi Evkafı'na geçmiştir.

Yüz yıllar boyunca muntazam olarak işleyen bu gelir-gider müessesesinde, zamanla çeşitli aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Gelir kaynakları kurumaya başlayınca, buradaki hizmetler de aksamıştır. Aradan geçen uzun yılların sonunda “mektep”, Maarif'e devredilir. 5000 kuruş bedel ile “Jandarma Dairesi” olmak üzere satılır. “Zâviye”si, Hey'et-i Vekile kararı gereğince Mevlâna Dergâh-ı Şerifi'nin ahçıbaşı olan Nizameddin Çelebi'ye, sağ olduğu müddetçe kullanmak üzere terk olunur. Hariciye kısmı ile onbeş dönümü bulan geniş bahçesi de beşyüz lira bedel ile istimlak edilmiştir.

Cemal Ali Dede Manzumesi, Mevlâna Celâleddin'in Meram'daki unutulmaz hatıralarına da sahne ve şahid olmuştur. Mevlâna, yakınları ile yazın, cennetten bir köşe olan bu tabiatın son derecede cömert yeşil yöresinde gezintiye çıkardı. Kısa veya uzun süreyle Meram'da kalarak, dillere destan bu mesirelikte gönül âlemiyle baş başa yaşardı. Nice ibretli ve hikmetli, sohbet ve hatıraların yeri, Meram olarak

kayda geçmiştir.

Meram'a olan bu ilgi ve iltifat, zamanla burada daha uzun süre kalma imkânını verecek ev ve konakların inşa edilmesini hazırlamıştır. Bunlar önce Turut semtindeki Cemal Ali Dede mamuresini merkez edinmiş, zamanla çeşitli semt ve yörelere de yayılmıştır. Nitekim sohbetlerin yanısıra sema' âyinleri'nin de icra ve ifa edildiği bilinen başta gelen mekân olan ünlü "*Dede Bağı*" da, hemen bu civardadır. "*Tekke Bağı*" diye de anılırdı. Mescid bu sebeple "*Tekke Bağı Mescidi*" adını da almıştır.

Cemal Ali Dede'nin şanını yediyüzyılı aşkın süredir yaşatmakta olan mamurenin bulunduğu sokak, eski dönemlerdeki Meram'ın oldukça hareketli yerlerinden biri idi. Elli yıl öncesine kadar burada çeşitli işlerle meşgul olan dükkânlar mevcuttu. "*Dede Bağı*" na, "*Çelebi Konakları*" na, Cemal Ali Dede, mescid ve zâviyesine yakınlığı; Ünlü Köyceğiz ve Dere'nin yolu üzerinde bulunuşu, burada şirin bir ticari merkezin oluşmasını sağlamıştı. Burası "*Turut Çarşısı*" diye anılırdı.

Son yüzyıl içerisinde değişen sosyo-ekonomik hayat ve şartlar sebebiyle semt bu ticarî özelliğini kaybederek, sâkin, sessiz, âsûde bir Meram Mahallesi halini almıştır.

Mamure, mevlevîliğe muhip veya mensup olanların yanısıra, Konya'yı, Mevlâna Dergâhı'nı ve yeşillikler denizi ünlü Meram mesireliğini gezmeye gelenlerin sohbet ettiği meşhur bir ziyaret yeridir.

Selçuklu günlerinin, Mevlâna hatıralarının tanınmış simalarından olan Cemal Ali Dede, unutulmaz bir ad ve lâkap, hoş bir yâd bırakarak ebediyete göçmüştür. Yedi asırdan beri, bu yeşillik arasındaki âsûde mekânda, önünden akan ırmağın şınlıtlı nağmelerini dinleyerek ebedî uykusunda uyumaktadır. Ruhu şâd olsun.

Kaynaklar

- KONYALI, İbrahim Hakkı; Konya Tarihi; Yeni Konya Basımevi, Konya, 1964.
 ÖNDER, Mehmet; Mevlâna Şehri Konya; Güven Matbaası, Ankara, 1971.
 ÖZÖNDER, Hasan; Konya Velileri, (İkinci baskı); Kuzucular Ofset, Konya, 1990.

SAHİH AHMED DEDE: Mevlevîler Tarihi (Mecmuatüt-Tevârihi'l-Mevlevîyye); Haz.: Doç. Dr. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, 2003.

SÂKİB DEDE: Sefine-i Nefise-i Mevlevîyân; Vehbiyye Matbaası, Mısır, 1283.

UYAR, Veli Sabri: Hususi Defterler; Konya Büyükşehir Belediyesi A.R. İzzet Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi.

Ahmed Eflâkî

Mevlâna'nın yörüngesi olan Mevlevîliğin ünlü siması. Ulu Arif Çelebi'ye mensup, yakın kaynak şahıs. Aynı zamanda gönül adamı. Astronomi bilgini. Meşhur "Menâkıbu'l-Ârifin" in yazarı.

Astronomi ve kozmoğrafya ile meşgul olduğu ve bu alandaki araştırmaları ile tanındığı için, "Eflâkî" diye anılan bu ünlü ilim ve gönül adamının asıl adı, "Ahmed Şemseddin" dir.

Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'ye bağlı, onun himâyesinde bulunduğu için "el-Ârifi"⁴ ve "Hâkî"⁵ ünvanlarıyla da tanınmış muhterem bir şahsiyettir.

⁴ Mevlevî kültür ve teşkilatında önceleri, Mevlâna'ya mensup olanlar "el-Mevlevî"; Onun Hakk'a yürümesinden sonra postuna geçirilen oğlu Sultan Veled'e intisap edenler: "el-Veledî"; onda sonra post-nişin olan Ulu Ârif Çelebi'ye bağlananlar da "el-Ârifi" ünvanını almış ve imzalarında bunu kullanmışlardır. Ulu Ârif Çelebi'nin ikinci oğlu Muzafferüddin Emir Âdil Çelebi'ye gönül bağlayanlar ise, "el-Âdili" şeklinde tanınmışlardır.

Bundan sonraki yıllarda ve alınan karar gereğince bütün Mevlevîler, zamanın kutbuna değil, doğrudan doğruya yüce Pir Hazret-i Mevlâna'ya mensubiyetleri uygun görülerek "Mevlâna'ya mensup" anlamına gelen ve geniş bir kapsama sahip olan "el-Mevlevî" ünvanını tercihle, her yerde ve her zaman bu ünvanı makbul, muvafık ve muteber tutmuşlardır.

⁵ "Toprağa mensup olan kişi"; "Benlikten kurtulmuş, mütevacî şahıs" anlamına gelen bu kelime, feleklerle meşgul, çeşitli ilimlerle meşhur, tanınmış bir kişi olduğu halde günlük yaşantısındaki tevazuundan dolayı onu lâkap olarak verilmiştir. Ona duyulan takdir, hayranlık ve saygıyı da ifade eder.

Kaynaklarda onun doğum yeri ve yılı hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber, dolaylı yollardan edindiğimiz bilgilere göre onun, yaklaşık olarak 1286-1291 yılları arasında dünyaya geldiği kabul edilebilir.

Adını bilemediğimiz babasının, çevresince sevilip sayılan, Altınordu Devleti'nin başşehri Saray'da vefat eden bir muhterem şahsiyet olduğu söylenilir. Çeşitli ilimlere vâkıf, aynı zamanda tasavvufa bağlı bir insandır.

Oldukça zengin olduğu ve kıymetli eserlerin yer aldığı bir kütüphane bıraktığı da ona dair rivâyetler arasındadır.

Asılları Deşt-i Kıpçak'tadır. Konya'ya sonra gelmişlerdir.

Tanınmış Mevlevî kaynaklarından Sâkıp Dede, Eflâkî'nin, güzel bir öğrenim gördüğünü; Bedreddin Tebrizî ve Müeyyüddin Cendî adındaki bilginlerden kimya, fizik ve astroloji fenlerini öğrendiğini yazar. Abdü'l-mü'min Tokadı'den çok faydalandığını kendisi eserinde anlatır.

Eflâkî, meşguliyet alanı olan kimya ilmi sebebiyle, o zamanlar çok itibarlı bir meslek olan "attarlık" da yapmıştır. Bu özel hayatından ayrı olarak, sahip bulunduğu müsbet ve ledünnî ilimlerin zihin ve gönlündeki muhteva ile Mevlâna Türbesi'nde "Mesnevî-hân"lık yapmıştır. Mevlâna Celâleddin'in ünlü eseri Mesnevî-i Şerif'i dünya ve âhiret ilimleri ile şerh ve izah ederek, etrafındakilere, o ulu Pîr'in yüksek öğreti ve mesajlarını tanıtmaya görevini yerine getirmiştir.

Sultan Veleddin'in büyük oğlu Ulu Ârif Çelebi, son derecede teşkilatçı bir mizaca sahiptir. Mevlevîliği yaymak, etkisini ve sınırlarını genişletmek; yeni yerlerde şubeler açmak üzere birçok yere yolculuklar yapmıştır. Anadolu'daki seyahatlerinin yanı sıra, Irak, Tebriz ve İlhanlılar'ın merkezi olan Sultaniyye'ye kadar uzanmıştır.

Onun bu önemli yolculuk ve girişimlerinin çoğunda yanında Eflâkî'yi görüyoruz.

Eflâkî, Mevlâna'ya bağlılığı, onun aile etrafına saygısı, sevgisi Ulu Ârif Çelebi'ye mensûbiyeti sebebiyle Mevlâna Türbesi'nin yakınındaki

bir eve yerleşmiştir. Orada, Ulu Ârif Çelebi ile dostlarının katıldığı sohbetler yapılırdı. Unutulmaz gün ve geceler geçirilmiştir.

Eflâkî, Ulu Ârif Çelebi'yle çıktığı bu yolculuklarda, bilhassa İran ve Azerbaycan'daki köy ve şehirlerde, fırsat buldukça attarları da görmeyi ihmal etmez. Onlarla bilgi alış verişinde bulunur. Konya'da bilinmeyen, bulunmayan şifalı bitki ve malzemeleri satın alarak getirirdi.

Bunların karışımı ile çeşitli ilâçlar yaparak, hastalar tedavi ederdi. Onun bu merakı ve mahareti sebebiyle, Ulu Ârif Çelebi, ondan "Hoca Attar" diye bahsederdi.

Ölümü

Ömrünü dünya ve ukbâ ilimlerine vakfeden; Mevlevîliğin yayılması, güçlenmesi, şubelerinin artması ve sınırlarının genişlemesi için birçok yolculuklarda bulunan Ulu Ârif Çelebi'nin son derecede güvenini kazanmış olan Ahmed Eflâkî, 761 yılı Recep ayının sonunda (15 Haziran 1361 Pazartesi) hayata gözlerini yummuştur. Mevlâna Türbesi'nin doğusunda bulunan Sipehsâlâroğlu'nun kabrinin yanına defnedilmiştir.

Türbesi

Dünyadaki evi gibi, ebedî istirahatgâhı da Mevlâna Türbesi'nin yakınındadır. Mevlâna Dergâhı'nın doğusunda yer almış olan kabrinin yanında başkalarının sandukaları da bulunmaktadır. Bunlarla birlikte bir türbenin içinde yatmaktadır.

Eyvan tarzında olduğunu tahmin ettiğimiz türbe, taş temel üzerine tuğla örgülü duvarlarla inşa edilmiştir. Günümüze örtüsü ve doğu duvarı yıkık olarak gelmiştir. Yer yer onarımlar görmüştür.

Bize, kuzey ve batı duvarlarının bir kısmı ve içerisindeki tuğla örgülü sandukalarıyla gelebilen bu türbe, XIII. sonuna tarihlenmektedir. Adı geçen duvarlarda, belli bir seviyeden sonra tuğla örgülerle,

geometrik kompozisyonlu çini süsleme ve bunlarla yapılmış Makîlî yazı kalıntıları görülmektedir.

Türbe günümüzde, Dergâhı dışarıdan çevreleyen gül bahçesindedir. Eflâkî'nin mezar taşı, Mevlâna müzesine kaldırılmıştır. Üzerinde şu Türkçe anlamdaki Arapça kitâbe yazılıdır:

“Allah Bakidir.

Büyük bilgin, herşeyi gereğince bilip haber veren; zamanının eşsiz, asrının tek âlimi, Rahmete mazhar olmuş ve Allah tarafından bağışlanmış olan, Ârife mensup bulunan Eflâkî, yediyüz altmış bir yılı recebinin sonuncu Pazartesi günü, geçici dünyadan ebedi yurda göçtü. Allah onu rahmetine eriştirsin ve bağışlasın.”

Aradan geçen yüzyıllar boyunca türbe, ev haline gelmiştir. Bu ev, daha sonra Kadınhanlı Topbaş Hocaefendi'ye geçmiştir. Türbenin bakımını uzun yıllar bu aile yerine getirmiştir. Bu alanda 1965 yılında yapılan istimlâkler sırasında diğerleri gibi bu ev de ortadan kaldırılarak türbe ortaya çıkarılmış ve çevre “gülbahçesi” durumuna getirilmiştir.

Mevlevîlerce önemli bir ziyaret yeri olarak bilinegelen türbe, vaktiyle “İhya Gecesi” denilen pazarı, pazartesiye; perşembeyi, cumaya bağlayan akşamlarda iki derviş tarafından özel olarak ziyaret edilirdi. Bunlar hemen yakındaki Mevlâna Dergâhı'ndan getirdikleri kandili, Eflâkî'nin baş ucunda uyandırırlardı.

Eseri: “Menâkibu'l-Ârifin” (Âriflerin Menkıbeleri)

Onun unutulmaz eseridir. Farsça'dır. Ulu Ârif Çelebi'nin arzusu ve vasiyeti üzerine yazmıştır. Gerek Konya'da ve gerekse seyahatlerinde gördüğü, işittiği ve yaşadığı Mevlevîlikle ilgili önemli hatıraları; edindiği bilgileri kaleme alarak bu değerli eserini ortaya koymuştur.

Eseri yazmaya, 718 (1319) yılında başlar. Zaman zaman ara verilerek, sonra tekrar devam edilerek, otuzaltı yıl sonra 754 (1353) tamamlanır.

Mevlevîlik tarihine olduğu kadar zamanın sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik hayatı hakkında da önemli bilgi ve materyalleri içerir.

Bazı konuları zamanında değil de daha sonra yazdığı; sık sık ara verildiği, uzun sürede ancak tamamlanabildiği için yer yer yanlışlar, noksanlar, karışıklıklar bulunmaktadır. Bu sebeple daha dikkatlice okunmalıdır.

Bununla beraber Menâkibu'l-Ârifin, Mevlevîlik Tarihi'nin başta gelen ünlü kaynaklarından. Verdiği bilgilerden büyük ölçüde ve çok yönlü faydalar elde edilmektedir.

Menâkibu'l-Ârifin (Âriflerin Menkıbeleri), on bölümden meydana gelmiştir. Birincisi, Sultanü'l-Ulema Bahâeddin Veled'e; ikincisi, Burhâneddin-i Tirmizî'ye; üçüncüsü, Hazret-i Mevlâna Celâleddin'e; dördüncüsü, Şemseddin-i Tebrizî'ye; beşincisi, Konyalı Selâhaddin Zerkübî'ye, Altıncısı, Ahî-Türkoğlu Hüsameddin'e Yedincisi, Sultan Veled'e; Sekizinci, Ulu Ârif Çelebiye; Dokuzuncusu, Emir Âbid Çelebi'ye; Onuncusu da, onların çocuklarını, halifelerinin, zikir silsilesinin açıklanmasına ve unutulmaz hatıralarına aittir.

Bu önemli esere dair doğu ve batı ülkelerinde çeşitli tercüme ve incelemeler yapılmıştır. Çevirilerden bazıları yarım kalmıştır.

Tam çevirileri arasındaki, Zahil b.Ârif'nin 803 (1400) yılında Türkçeye yaptığı eseri “Mahzen-i Esrâr” adını taşır. (Ayasofya Kütüphanesi No. 3456). Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Seyid Ebu Bekir Dede'nin oğlu Derviş Abdalbâki Dede tarafından 1212 (1797) tarihli Türkçe çeviri, Sultan III. Selim'in emri üzerine tamamlanılmıştır. Genişletilerek yapılmış bir tercümesidir.

Gevrek-zâde Hâfız Hasan'ın 1215 (1800) yılında tamamladığı Türkçe çevirisi. (Millet Kütüphanesi, Pertev Paşa Kısmi. No: 511).

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Kemal Dede'nin manzum çevirisi (Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Kısmi ilâve, No: 82); Hemedan'lı Celâleddin Muhammed'in kısaltarak yaptığı ve “Sevâkubu'l-Menâkib” adını verdiği tercümesi. Derviş Sena'i Halil (Ö: 950 (1543) tarafından, sonra da 997 (1589) yılında Derviş Mahmud Mesnevîhân tarafından yapılan çeviriler, bu kıymetli eserin kısa çevirilerindendir.

Menâkıbu'l-Ârifin, ünlü seyyah ve ilim adamı Fransız Clement Huart tarafından "Les Saints des Derviches Tourneurs" (Dönen Dervişlerin Velileri) adıyla Fransızca'ya tercüme edilmiştir. Mütercimim bazı ilâvelerinin de yer aldığı eser iki cilt halindedir. İlk cildi 1918 diğeri ise 1922 yılında yayınlanabilmiştir. (Paris, Ernest Leroux. 4).

Konyalı Naci Fikret Baştağ, Cl-Huart'ın Fransızcaya yaptığı tercümesini Türkçeleştirerek, Konya Halkevi yayın organı olan Konya Dergisi'nde 1939-1942 yılları arasındaki çeşitli sayılarda, eserin üçüncü bölümüne kadar tefrika etmiştir.

Eflâkî'nin bu kaynak eserinin Türkçe'ye son tercümesi Prof. Dr. Tahsin Yazıcı tarafından yapılarak, "Âriflerin Menkıbeleri" adıyla iki cilt halinde yayınlanmıştır (Milli Eğitim Vekâleti; Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1953-1954, 1964-1966; Türk Tarih Kurumun Yayını; Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959-1961; Hürriyet Yayınları: 50. Yelken Matbaası, İstanbul, 1973).

Böylesine büyük alâkaya mazhar olan eserin sahibi Eflâkî, her gönül erbabı gibi, şiirler de yazmıştır. Bunlardan Türkçe dört tanesi bize gelebilmiştir. Tahmisleri de yapılmıştır. Bu Türkçe gazelleri, Kilisli Rifat ve Velel Çelebi tarafından yayınlanan "Divân-ı Türk-i Sultan Velel'in sonuna ek olarak basılmıştır. (Bkz: İstanbul, 1341, sf.: 117-119). A. Gölpinarlı: Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik; İstanbul, 1953, sf.: 469-472) ve F.Nâfız Uzluk (TDAY, Belleten, 1961, sf.: 291-296) tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır.

Aşağıdaki terennümleri onun mısralara yansıyan ince duygu ve düşünceleri hakkında bir fikir verecektir.

I.

Her kime kim bir nefes işk selâm eyledi
Gönli ulaştı Haka canda makam eyledi
Sevdi inâyet anı buldu hidayet canı
Canını ol âşkın oda haram eyledi
İşk bigi kimya görmedi hiç evliya

Âşık olan biriyâ nefsi gulâm eyledi
Ol cihana gitmeğe cehd ü cihad itmeğe
Canlar esir etmeğe işk müdâm eyledi
İşk nice şerh idem bilemezem ey dedem
Âmileri has eder rahmetli âm eyledi
Dâr-ı belâdır cihan renc ile genci nihan
Yûsufa zımdan işk Dâr-ı selâm eyledi
Ey nice ham âdemi işk ile buldu demi
Nefse uyan puhteler kendüyi hâm eyledi
Kimesne nefsin zebûn kalmadı ey züfûnün
Demuri od kaynadır işk anı râm eyledi.
Aşk ile Mûsâ kelîm işk, ile İsa kerîm
İşk ile Hak Ahmedi bahr-i kelâm eyledi
Maksudm Eflâkî'nin bir nazar ile bugün
Kutb-ı cihan Mevlâna virdi tamâm eyledi

(Müfteilün-Fâilün-Müfteilün-Fâilün)

II.

Zihi gözler ki gözler ânu gözler
Ana benzer güzel görmedi gözler
Açar yüzün görünür bin surette
Sıfatm faş ider zâtını gizler
Ne kim diler ise kılur cihanda

Kılan hep kendi bizi neye bizler
 Bizim gizli işimiz ana ma'lûm
 Katında âşikâre kamu razlar
 Feda olsun ana canlar gönüller
 Ayağı toprağına kondu yüzler
 Anın birliğine bin bin tanıktır.
 Ana getirdi yüzler nice yüzler
 Söz ile âlemi düzdü ademden
 Acebdir kılamas şerhini sözler
 Dükeli kuludur ol padişahım
 Sever anı eyüler hem yavuzlar
 Çelebi Ârife Eflâkâ kuldun
 Nasip iltur canı gaybi oruzlar.

(Mefâilün-Feilâtün-Mefâilün-Feilâtün)

Kaynaklar

- GÖLPINARLI, Abdülbâki: Mevlâna Celâleddin; İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1959.
 GÖLPINARLI, Abdülbaki: Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik; İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1953.
 GÖLPINARLI, Abdülbaki: Mevlâna Müzesi Yayınevi Kataloğu; Milli Eğitim Bakanlığı Yayın, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971; (II/105, 106, 222, 325).
 KİTAB-I TUMÂR-I SİLSİLE-İ BENÎ ÂDEM; Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No.1075, (y.: 446)
 SADEDDİN NUZHET, MEHMED FERİD: Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyâtı; Vilâyet Matbaası, Konya, 1926.

SÖZEN, Metin: "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler", Anadolu Araştırmaları Dergisi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1968 (I/167-210).

UZLUK, Prof.Dr. F. Nâfiz: "XVI. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Eflâkî Dede'nin 600. Ölüm Yılı Dönümü Dolayısıyla: Ahmet Eflâkî Dede"; Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1961'den Ayırtırım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, (275-310).

YAZICI, Doç. Dr. Tahsin: "Eflâkî, Menâkıb-ı Ârifin'i İki Defa Yazdı", Tarih, Coğrafya Dünyası Dergisi, XII/413-415.

YAZICI, Prof. Tahsin: Âriflerin Menkıbeleri, (I, II); Hürriyet Yayınları; 50.Yelken Matbaası, İstanbul. 1973.

Sönsöz

Mevlâna, başlıbaşına “dünya insanı”dır. Bütün dünyaya yetecek kadar yüce ve ulvî öğreti ve mesajların sahibidir. Çünkü, ilham ve hareket kaynağı ilâhîdir. Amacı lâhûtîdir. Hedefi, fizik, ışık, zaman ve mekân ötesidir.

Yüce Mevlâ, ulu Mevlâna'yı, bütün zamanlara ve mekânlara bir lütuf olarak göndermiştir. O böylesine büyük bir davetçidir. Böylesine muhteşem taçkapılı konağın sahibidir. Herkesi oraya çağırان bir aşk elçisidir.

Bu yolla yetişmiş, bu yolda yaşamış ve bu bu yolla yaşatmıştır. Bir büyük Hak ve hakikat dostu; ilim, fikir ve gönül adamıdır.

Bir insanın kalbini kırmanın, Kâbe-yi Muazzama'yı yıkmaktan çok daha büyük günah olduğu ölçüsünü koyarak, gönüller yapmayı, fethetmeyi, kazanmayı, onarmayı ve aydınlatmayı şîâr edinmiş bir büyük Türk mütefekkir ve mutasavvıfıdır.

O, ömrünün bütün safhalarında buna inanmış, böyle yaşamış, örnek ve önder insandır.

Mıknatısı saran demirtozu: lâmbanın câzibesine kapılıp da onun etrafında devran ve seyran etmeye koyulan kelebek misali O'nun etrafında ve yörüngesinde yeralanlar da bu ideale gönül ve ikrar vermiş yüce şahsiyetlerdir. Aynı yolun ve yönün yolcularıdır.

Onların dokudukları gönül seccâdesinin renkleri aşkla, sevgiyle ve hoşgörü ile boyanmıştır. Motifleri ise insanlık, olgunluk, ümit ve mutlulukları simgelerler.

Tatlı suyun önü kalabalık olur. Mevlâna'nın milyonlarca sevgilisi, yâri ve yâveri ve gönüldaşları olmuştur. Şimdilerde bu milyon kere milyonlara ulaşmıştır. Akıl ve gönül gözü açık olanlar ona hayran oluyorlar. Şimdi bütün dünya Mevlâna'ya koşuyor.

Ulu şahsiyetler, buzdağına benzerler. Esas varlıkları ve asıl bilinmesi gereken yönleri suyun altındadır. İşte önemli olan onların bu hemen görünmeyen varlıklarına nüfuz edip, vâkıf olabilmektir.

Bir aşk, sevgi, saygı, güzellik ve hoşgörü kaynağı olan Mevlâna'nın sistem ve yörüngesinde yer alan örnek şahsiyetleri tanımak, insanı ona daha da yakınlaştıracaktır. Çünkü onlar Mevlâna'nın âb-ı hayatından içmiş, onun rengiyle boyanmış, ışıyla aydınlanmışlardır.

Biz bu nadide güllerle kaplı gülzârdan size, bir gül demeti sunmaya çalıştık. Görülen güzellikler onlardan, bulunan kusurlar ise bizdendir.

Kusurları bağışlamak ise büyüklerin şânındandır

Zaten, "Önsöz"ümüzde, Hacc'a gitmek üzere yola çıkan nâciz karınca olduğumuzu peşinen arzetmiştik.

Çünkü;

"Bitmez güzelin vasfını ta'rif;

Ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa"

Hayırlar fethola, efendim.

Bu kitap, Mevlâna'nın etrafındaki yörüngede yer alan yüce varlıkların tanıtımı için yazıldı. Hemen belirtelim ki, Mevlâna'nın ışığına, güzelliğine, câzibesine kapılıp, O'nun çevresinde, ışığın etrafında dönüp dolaşan kelebekler misali devran eden yakın sır dostları, elbetteki sadece bunlar değildir ve elbetteki bu kadarcık değildirler. Bizden, Mevlâna'nın gönül dostlarına dair mahdud sayfada, sınırlı muhtevâ ve seviyede bir eser istenildiği için, bu kadarla yetinmek durumunda olduğumuzu belirtmek isteriz.

Bu çerçeveyi göz önünde bulundurarak sunacağımız şahsiyetlerin sayısını da "Dokuz" olarak belirlemeyi uygun gördük. Çünkü "Dokuz" ve katları, beşbin yıllık Türk Kültür ve Tefekkürü'nde makbul ve muteber rakam olarak bilinir. Nitekim Mevlâna'nın hayatında ve Mevlevî Tarihi'nde de "Dokuz"un katı olan "Onsekiz" rakamı, mübarek ve muazzez sayı olarak kabul edilmiştir. "Nezr-i Mevlâna" olduğunu biliyoruz.